

BEVARANDEPLAN FÖR ÖSTRA FÅGELVIKS KYRKOGRÅD

Bevarandeplan för Östra Fågelviks kyrkogård, 2023.

Inventering, text och foto där annat inte anges: Lena Thor och Jenny Brantestad, Värmlands Museum

Historiskt kartmaterial från Lantmäteriet

Omslagsbild: Östra Fågelviks kyrka, del av Kv Gamla södra, maj 2023.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	4
Gällande lagstiftning.....	5
Kyrkogårdar och gravvårdar – en historisk översikt	6
Gravvårdarnas utveckling på Östra Fågelviks kyrkogård	8
Kulturhistoriskt värde	11
Urval av gravvårdar	12
ÖSTRA FÅGELVIKS KYRKOGRÅRD.....	13
Kyrkogårdens historik.....	15
Karta över kyrkogården	22
Östra Fågelviks kyrkogård idag.....	23
Inskriptioner och titlar på Östra Fågelviks kyrkogård.....	37
Grönt kulturarv på Östra Fågelviks kyrkogård.....	38
Byggnader på kyrkogården.....	39
Lagskydd	41
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av	41
Östra Fågelviks kyrkogård.....	41
Mycket värdefulla gravvårdar på Östra Fågelviks kyrkogård	43
Värdefulla gravvårdar Östra Fågelviks kyrkogård	74
VÅRD OCH UNDERHÅLL.....	75
ORD OCH SYMBOLER	77
KÄLLOR	80

INLEDNING

En kyrkogård kan på många sätt ses som ett lokalt arkiv och en källa till kunskap om människor som levit i en bygd. Deras livsvillkor, samhällets utveckling och olika ideal speglas i allt från begravningsklick till inskriptioner på enskilda gravvårdar. Utifrån detta kan kyrkogårdsbesökaren få en upplevelse som väcker tankar och funderingar. Kyrkogården är med andra ord en ovärderlig kulturmiljö men samtidigt är den en plats som aktivt brukas och förnyas. Hur ska bevarandet och brukandet kunna gå hand i hand? Kyrkogårdarna ska enligt Kulturminneslagen "vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas". Samtidigt ställs kyrkogårdsförvaltarna ofta inför ekonomiska nedskärningar och rationaliseringar. Utan att ha genomfört en kulturhistorisk inventering av kyrkogården kan det vara svårt att fatta beslut om vad som är viktigt att bevara eller vilka förändringar som kan ske utan att kulturmiljön påverkas negativt. Bevarandeplanen kan också utgöra underlag för Länsstyrelsens bedömningar och underlätta för vetenskaplig forskning.¹

Östra Fågelviks församling ingår i Karlstads pastorat där alla kyrkogårdar inventeras under en ett antal år i början av 2020-talet. Kyrkogårdarna i Väse och Östra Fågelvik har inventerats under år 2023. Arbetet har resulterat i en bevarandeplan för respektive kyrkogård.

Inventeringsarbetet har genomförts som en selektiv fältinventering av antikvarie Jenny Brantestad och undertecknad. Arbetet har förutom fotodokumentation av kyrkogårdarna och de gravvårdar som bedömts som mycket värdefulla respektive värdefulla också inneburit en beskrivning och karakterisering av respektive gravkvarter samt utpekande av gravvårdarna med högt kulturhistoriskt värde.

Inför inventeringen har arkiv- och litteraturstudier genomförts. Arkivstudierna har främst innefattat handlingar, ritningar och kartor i kyrkoarkivet, förvarat på Värmlandsarkiv, samt läns museets arkiv. Utöver detta har studierna även innefattat Lantmäteriets tjänst *Historiska kartor*, Riksantikvarieämbetets e-arkiv och Bebyggelseregistret. Viktig litteratur har varit *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv* av Anna Andreasson. Betydande kunskapskällor har också varit det underlag som finns för tidigare utpekade kulturgravar. Det sistnämnda togs fram i samverkan mellan kyrkogårdsförvaltningen och lokalhistorisk kompetens några år in på 2000-talet.

Bevarandeplanen har upprättats utifrån "Mall för upprättande av bevarandeplan för kyrkogård" som tagits fram på uppdrag av Karlstads stift.

Urvalet av gravvårdar har gjorts av Jenny Brantestad och Lena Thor, Värmlands Museum, i samråd med en referensgrupp bestående av Elna Forsberg, Karin Jardelid, Malin Lundquist samt Peter Berglund på Karlstads pastorat. Förtroendevalda representanter i referensgruppen har varit Benny Ahremark Persson, Kyrkorådet, samt Nils Jansson, Fred-Inge Johansson och Barbro Boström. I referensgruppen har också Hans Persson, tidigare kyrkogårdsvaktmästare vid Östra Fågelviks kyrka varit till hjälp med kunskap om kyrkogården samt Tord Näslund, Karlstads pastorat, som har varit ett stöd kring frågor om det gröna kulturarvet.

Bevarandeplanen antogs av kyrkorådet den 18 december 2023.

---

¹ Myhrberg 2012. Texten är med författarens och samfällighetens tillåtelse hämtad från Bevarande planer för kyrkogårdar i Säffle pastorat.

Gällande lagstiftning

Kulturmiljölagens 4 kap behandlar tillståndsfrågor avseende åtgärder och förändringar på kyrkobyggnadens exteriör, interiör, kyrkotomt, begravningsplats och inventarier. Vid frågor rörande förändringar på kyrkogården, till exempel borttagande av enskilda gravvårdar, kontaktas Samhällsbyggnadsenheten, Länsstyrelsen Värmland.

Begravningslagen behandlar frågor om begravningsverksamhet, begravningsplatser, gravrätt och gravanordningar. Frågor som rör Begravningslagen hanteras av Kyrkogårdsförvaltningen.

Plan- och bygglagen innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten. Bygglövsfrågor gällande byggnader, installationer och utvidgning av kyrkogårdar handläggs av Stadsbyggnadsförvaltningen, Karlstads kommun.

Miljöbalkens 7 kap 5§ ger ett generellt skydd för bland annat alléer utanför kyrkogården. Vid frågor om tillstånd för förändring, restaurering eller återskapande ska kontakt tas med handläggare på Naturvårdsenheten, Länsstyrelsen, Värmland.²

Muren kring kvarteret Gamla Södra, mot nordost.

---

² Texten har framtagits av Maud Forsberg, Antikvarietjänst i samarbete med Annalena Nordström, Länsstyrelsen Värmland

Kyrkogårdar och gravvårdar – en historisk översikt

I alla tider och inom alla kulturer har människor på något sätt tagit hand om sina döda. Enligt kristen tro besegrade Jesus döden och likt honom ska alla troende också uppstå ifrån de döda.

De första kristna övertog semiternas gravskick att begrava sina döda på speciellt avsatta platser. Jordbegravning har därefter ända in i modern tid varit det kristna begravningssättet och de döda begravdes i öst-västlig riktning för att på uppståndelsens dag kunna möta Kristus ansikte mot ansikte.

Redan under medeltiden användes området närmast kyrkan som begravningsplats. Det kringgärdades av en mur för att markera gränsen för den vigda jorden. Muren som till en början var av träbalkar, kallades i äldre tid för bogårdsmur och senare kyrkogårdsmur. Kyrkogården var indelad i kvarter där varje hemman hade sin anvisade plats. Ytan var öppen, gräsbevuxen och betades av kreatur. Gravarna var oregelbundet placerade och gränsen dem emellan omarkerad.

Enligt en seglivad föreställning skulle inte norrsidan om kyrkobyggnaden ha använts som begravningsplats under medeltiden då man trodde att onda makter vistades i norr. Andra forskningsrön visar dock att kvinnorna under tidig medeltid i många fall begravdes på kyrkans norrsida, Mariasidan, medan männen oftast begravdes på sydsidan. Senare förvisades självspillingar, d v s de som tagit sitt eget liv, och avrättade personer till den norra delen av kyrkogården. De mest eftertraktade gravplatserna låg närmast koret och söder om kyrkan, helst direkt intill kyrkväggen. På så sätt delades kyrkogården in i områden som skilde de besuttna från de egendomslösa.

Under senmedeltiden kunde personer ur de högre samhällsskikten också få sina gravplatser inne i kyrkorna. Kyrkorummen blev härigenom hälsovådliga att vistas i men först med 1783, 1805 och 1815 års kungliga förordningar fick de hygieniska aspekterna genomslag och detta begravningsskick förbjöds. För att komma till rätta med de äldre överfyllda och ohälsosamma kyrkogårdarna beslutade riksdagen år 1815 att begravningsplatserna av hygieniska skäl skulle anläggas på avstånd från kyrka och bebyggelse. Härigenom uppstod den separering mellan kyrkogård och griftegård som särskilt präglar större samhällen och städer. Kungl. Majt anbefallde också att begravningsplatserna skulle inhägnas och planteras med buskar, träd och häckar. Dessa ansågs inte bara ha en estetisk funktion utan att det också renade luften. Nya planritningar på kyrkogårdar skulle vidare godkännas av Överintendentämbetet. Kyrkogårdsidealet kom till en början att präglas av symmetriska grusgångssystem likt stadsplaneringens rutnätsplan, regelbundna kvarter, markerade gravplatser med stensocklar eller påkostade gjutjärnsstaket, alléer och tuktade planteringar. Under 1800-talets senare del kom den engelska fria och naturliga parkstilen att påverka utformningen av många kyrkogårdar med mjukt formade kvarter och slingrade gångar.

Under medeltiden var träkors den vanligaste markeringen på gravarna. Tidigt började dock de mer välbeställda att förse sina gravar med liggande hällar och ibland resta stenar eller sarkofager. Under 1600-talet ersattes de liggande hällarna av resta stenar vilket gav kyrkogårdarna en helt ny karaktär. Samtidigt blev gjutna järnkors allt vanligare. I Värmlands och Dalslands bruksbygder fick flerarmade smideskors med rik utformning stort genomslag. Under 1800-talets andra hälft började större stenhuggerier att i tryckta kataloger lansera höga iögonfallande granitstenar som på beställarnas önskemål kunde förse med ornament och förgylld text som förutom den dödes namn och levnadsdatum också angav yrke och gårdsnamn eller hemort. Den stora allmänheten fortsatte dock att använda enkla träkors eller mer anspråkslösa stenar.

Under funktionalismen på 1930-talet förändrades idealet mot mer enhetliga och lättskötta kyrkogårdar med anspråkslöst utformade granitstenar stående i raka rader på obrutna häckinramade gräsytor. Förändringen mot enkelhet och likformighet speglade samhällsförändringen i stort som präglades av ett större jämställdhetsideal. Stränga bestämmelser om mått och utformning samt massproduktion av stenar medförde under kommande årtionden att gravvårdarnas äldre variationsrikedom försvann. Från 1990 ges utformning och storlek av gravvårdarna åter större frihet.

Under senare tid har antalet urngravar ökat. Många väljer också att få askan anonymt nedgrävd i minneslundar. Dessa begravningsklick kan höra samman både med att antalet krematorier har ökat men också med ett förändrat synsätt på döden.³

Ett nytt gravskick som alltmer efterfrågas är askgravlunden. Begravning i askgravlund innebär att askan sätts ner i ett område utan gravrätt. Anhöriga tillåts vara med vid gravsättningen och den gravsattes namn, födelse- och dödsår graveras på en platta som sätts upp vid en gemensam smykningsplats. En askgravlund är med andra ord en mindre anonymiserad form av minneslund.

Askgravlunden på Östra Fågelviks kyrkogård.

---

³ Nordström 1999. Kapitlet har med författarens tillstånd hämtats från skriften *Kyrkan mitt i byn*.

Gravvårdarnas utveckling på Östra Fågelviks kyrkogård

1700-1800-talets mitt

Kv Gamla Norra, 999

Kv Gamla Södra, 7

Även om kyrkogården använts sedan slutet av 1600-talet finns väldigt få rester kvar från 1600 och 1700-talen. De två äldsta stenarna på Östra Fågelviks kyrkogård är den sk Stuartstenen daterad 1798 och en gravvård av täljsten från 1821. Båda är höga, av ovanliga stensorter och med långa inskriptioner över de avlida, något som är typiskt för den här tidens gravvårdar över mer prominenta personer.

1800-talets andra hälft

Kv Gamla södra, 0086-87

I kvarteret Gamla södra finns några få gravar från 1800-talets andra hälft. En av de bevarade gravvårdarna följer till stor del den stilutveckling som gäller för denna tid, det vill säga att det blev vanligare med industriellt tillverkade gravvårdar. Från den här tidsperioden finns i landet stenar både i naturromantik och klassicerande stil och gravvårdar med blandande material förekommer. Titlar återfinns ofta på gravstenarna. Under 1800-talets slut anlades i regel familjegravar som grusgravar omgärdade av stenramar eller staket.

1900 -1930-talet

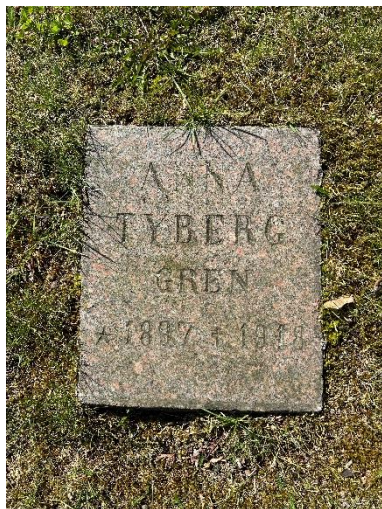
Kv Gamla södra, 137-138

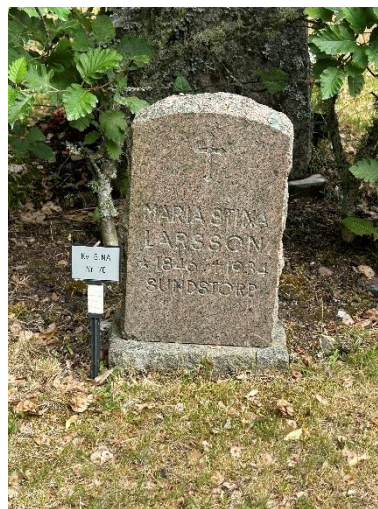
Kv Gamla norra, 201/203, 205/207

Kv Terrass 1, 690-691

Kv Gamla norra, 27A

Kv Gamla norra allmänning, 70

Kv Gamla södra, 373-375b

Vid 1900-talets början dominerade de industriellt tillverkade gravstenarna och allt fler hade möjlighet att köpa stenar till gravarna. De vanligaste materialen var granit eller diabas och motiven är ofta inspirerade av det klassicistiska formspråket. Diabasstenarna har ofta polerade ytor och schablondekor. Det är fortfarande relativt vanligt med titlar eller gårdsnamn på gravvårdarna. Under tidsperioden förekommer bautastenar och familjegravar som ofta försågs med stenram och en grusad yta. Det blev också vanligare att gravarna i den så kallade allmänna linjen försågs med stenar som markerade graven. Inom allmänna linjen fanns avgiftsfria gravar utan gravrätt med gravsättning i löpande följd. Systemet med den allmänna linjen var det enda alternativet till köpta familjegravplatser tills det upphörde 1964.

Det var en tidsperiod med mångfald och olika trender, fram till 1930-talet var nästan alla gravstenar högre än de var breda. På Östra Fågelviks kyrkogård återfinns de flesta gravvårdarna från denna tid på kvarteren runt kyrkan och på Terrass 1.

1930-talet - 1960

Kv Gamla södra, 528-529

Kv Terrass 2, 816-817

Kv Terrass 3, 875-876

Gravstenar från 1930-talet speglar till viss del funktionalismens genomslag och stenarna och begravningsplatserna gavs ofta en ganska enhetlig utformning. Den vanligaste formen på gravstenar mellan 1930-talet och 1950-talet var en låg, bred, rektangulär sten med viss variation i bredd och höjd och med symmetrisk dekor. Modellen kallas ibland portföljsten. Fram till 50-talet var materialen ofta i mörkgrå granit eller svart diabas och därefter blev färgskalan bredare och stenar i röd granit blev mer vanliga.

Från 1930-talets mitt och framåt blir det även alltmer vanligt med små liggande hällar, till exempel för gravar placerade i fält som allmänna linjens gravar. Små gravhällar har också en koppling till urngravar i och med att kremering blev vanligare.

1900-talets mitt till idag

Kv Terrass 4, 993-994

Kv Terrass 4, 976-977

Kv 220, 11

Under 1960–70–80-talen utformas ofta gravstenarna bredare och högre än 1930–40-talens gravstenar. Systemet med den allmänna linjen upphörde 1964. Under perioden blev det också vanligare med asymmetriskt formade gravstenar och asymmetrisk dekor. Nya motiv var exempelvis naturalistiska träd eller sädesax. Under 1990-talet medgavs en större frihet i form och utseende av gravstenarna, vilket avspeglas i en större variation bland de mer sentida stenarna, röd granit blev ett vanligt material. En ökad individualism i samhället avspeglas även hos gravvårdarna och symbolerna har gått mot att bli mer personliga och yrkestitlar kan finnas med om det har varit betydelsefullt för personen.

Under 2000-talet början blev det vanligt med naturstenar som liggande hällar eller stående, liksom gravvårdar med personlig dekor eller specialutformade stenar.

Kulturhistoriskt värde

Det kulturhistoriska värdet är inte statiskt och vad som anses vara kulturhistoriskt värdefullt varierar med tiden. Det som i sin samtid anses vara fullt eller ointressant kan senare upphöjas till kulturarv. Kulturhistoriskt värde består av flera samverkande delvärden, vilka finns beskrivna i boken *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* av Axel Unnerbäck, och som kortfattat beskrivs nedan.

Kyrkogårdar och gravvårdar kan ge information om samhällets historia, både på lokal, regional och nationell nivå. De har då ett **samhällshistoriskt** och/eller ett **lokalhistoriskt värde**. Till exempel kan inskriptioner på gravvårdar berätta om vilka näringar som varit vanligt förekommande under olika tider, om specifika händelser eller om byar och gårdar som inte längre finns kvar. **Socialhistoriskt värde** gränsar ofta till samhällshistoriskt värde, men med fokus på människan i samhället. På kyrkogårdar speglas det sociala livet tydligt, då människor tidigare ofta begravdes på olika delar av kyrkogården beroende på klass och ekonomiska möjligheter att köpa en gravplats. Genom inskriptioner kan också män, kvinnor och barns status i samhället under olika perioder avläsas. **Personhistoriskt värde** kan tillskrivas gravvårdar över kända och intressanta personer.

Miljöskapande värde kan tillskrivas gravvårdar som i sig inte har ett högt kulturhistoriskt värde, men som genom sin placering eller som del i en grupp är viktiga för helhetsmiljön på kyrkogården. Även vegetation, murar, byggnader och andra inslag på en kyrkogård kan ha miljöskapande värde. Gravvårdar som är konstnärligt gestaltade kan tillskrivas **konstnärligt värde**.

Inskriptioner berättar mycket om bygden och människorna som levtt där, liksom om samhällets utveckling i stort. Vad som står skrivet på en gravvård är ofta typiskt för den tid då den tillkom. På gravvårdar från 1600-1800-talet och genom nästan hela 1900-talet finns många antika och kristna **symboler**. Idag har dessa symboler till stor del ersatts av dekorer och symboler med konstnärligt värde eller personliga förtecken.

I övrigt bör gravvårdar som är **tillkomna före mitten av 1800-talet** bevaras, eftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella serietillverkningen av gravvårdar, och eftersom få såpass gamla gravvårdar finns bevarade. Även gravvårdar tillkomna från mitten av 1800-talet till 1930-talet kan vara hantverksprodukter väl värda att bevara. Gravvårdar kan vara bevarandevärda på grund av materialet som de är utförda i. Alla gravvårdar eller detaljer i **gjutjärn** bör bevaras, eftersom de berättar om en unik konstruktionsperiod och många gjutjärnsdetaljer redan har försvunnit. Likaså bör gravvårdar i **smidesjärn** bevaras. **Träkors** var länge vanligt förekommande på gravar. Få av dessa finns kvar på kyrkogårdarna på grund av materialets förgänglighet. Gravvårdar i **lokala material** eller hantverk bör bevaras.

Tidstypiska gravvårdar kan även pekas ut som kulturhistoriskt värdefulla. Syftet är då att visa på variationen i stil under olika tider. Dessa gravvårdar visar också tydligt på olika tidsskikt på kyrkogården. På en utvidgning från 1940-talet kan det vara viktigt att bevara gravvårdar från den perioden, medan det i ett kvarter med många gravvårdar från förra sekelskiftet är viktigt att bevara just dessa.⁴

---

⁴ Myhrberg 2012. Texten är med författarens och samfällighetens tillåtelse hämtad från *Bevarande planer för kyrkogårdar i Säftele pastorat*.

Urval av gravvårdar

Urvalet av gravvårdar som ska bevaras har baserats på ovan nämnda kulturhistoriska värden, riktlinjer i Centrala Gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* och diskussioner i referensgruppen. De kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna delas in i kategorierna "mycket värdefull" och "värdefull", enligt Centrala Gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*.

De gravvårdar som klassas som **mycket värdefulla** ska bevaras när gravrätten återlämnas. De ska vårdas, underhållas och inte återanvändas. Så långt som möjligt ska de bevaras på ursprunglig plats.

De **värdefulla** gravvårdarna bör bevaras. Förändringar av värdefulla gravvårdar och återupplåtelse av gravplatsen kan ske, så länge det kulturhistoriska värdet inte minskar. Vid tveksamheter kring detta bör Länsstyrelsen kontaktas. Många av de värdefulla gravvårdarna ingår i ett sammanhang som ger dem miljöskapande värde och gör dem viktiga för kyrkogårdens eller ett kvarters karaktär.⁵

Övriga gravvårdar har inte kulturhistoriskt värde idag utifrån värderingskriterierna, men det betyder inte att de inte bär på värdefull information eller är miljöskapande för kyrkogården i stort. Många av dem kan mycket väl räknas som kulturarv i framtiden. Det rekommenderas därför att även dessa får stå kvar i möjliga mån, givet att det inte råder platsbrist på kyrkogården.

Vid värderingen av gravvårdar har hänsyn tagits till Östra Fågelviks speciella karaktär av lantbruksbygd.

Urvalet av gravvårdar har gjorts av Jenny Brantestad och Lena Thor, Värmlands Museum, i samråd med en referensgrupp bestående av Elna Forsberg, Peter Berglund, Karin Jardelid samt Malin Lundquist på Karlstads pastorat. Förtroendevalda representanter i referensgruppen har varit Benny Ahremark Persson, Kyrkorådet, samt Nils Jansson, Fred-Inge Johansson och Barbro Boström.

---

⁵ Myhrberg 2012. Texten är med författarens och samfällighetens tillåtelse hämtad från Bevarande planer för kyrkogårdar i Säffle pastorat.

ÖSTRA FÅGELVIKS KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning:

Gravskick:

Antal gravsättningar:

Tillkomst:

Utvidgningar:

Area:

Östra Fågelvik 2:1

Kistgravplatser, urngravplatser, minneslund och askgravlund

17st under 2022

1680-tal

1910-tal, 1936, 1957, 1971, 1987. Inom befintligt område tillkom nya delar 1990, 2006, 2008 och 2020
ca 28 600 m²

Östra Fågelviks socken ligger på slättlandet i norra delen av Vänerlandskapet, ca 15 kilometer öster om Karlstad. Den medeltida kyrkplatsen övergavs i slutet av 1600-talet då en ny kyrka uppfördes på den nuvarande kyrkogården. Kyrkan med kringliggande bebyggelse utgjorde länge socknens centrum vars näring dominerades av jordbruk. Här fanns förutom kyrka och sockenstuga också bland annat skolkhus. Vid den närbelägna gården Björka fanns kaptensboställe och bland annat en trossbod.

Minnessten vid den medeltida kyrkplatsen strax väster om den nuvarande kyrkan.

Till skillnad från många andra socknar i östra delen av Värmland har det inte förekommit någon järnbruksrörelse i Östra Fågelvik. Detta beror främst på att det saknades vattenkraft. Järnet fick dock betydelse för socknen då det skulle transporteras från bland annat bruken i Alster och Nyed ned till en lastageplats vid Vänerns strand. Redan 1729 fanns här en järnvåg som lydde under vågen i Karlstad. Vid hamnen i Björknäs fanns också fram till 1900-talets början ett stort sädesmagasin. Magasinet som uppfördes av Uddeholmsbolaget, kan sägas vara föregångare till den siloanläggning som idag finns i Skattkärr. Magasinet användes för att kompensera bristen på spannmål vid bruken i Klarälvdalen som ofta låg i rena skogsbygder och därmed saknade bra odlingsmöjligheter. För de jordbrukande bönderna i Östra Fågelvik blev förutom frakt av järn och säd också kolandet till bruken en lönsam bisyssla.

Vid 1862 års kommunreform, när kyrka och civilsamhälle skildes åt, bildades Fågelviks socken i Väse härad och Fågelviks landskommun. Namnet ändrades till Östra Fågelvik några år senare då det fanns ytterligare ett Fågelvik i länet.

Utdrag ut ekonomiska kartan, den så kallade Häradsekonomska kartan, karterad i slutet av 1880-talet. Beskuren karta från Lantmäteriets historiska kartor.

Under 1860-talet etablerades de först industrierna i Skattkärr och när Nordvästra stambanan drogs genom socken på 1860-talet såg man fördelarna med att samordna denna med Vänerhamnen och den lastageplats som fanns i Skattkärr. Det gamla sockencentrat vid kyrkan fanns kvar, men det var till stationssamhället Skattkärr som tyngdpunkten av tätortsbebyggelsen etablerades och det var där som industri och hantverk kom att bli dominerade näringar efter 1930-talet. Vid kommunreformen 1952 kvarstod kommunen oförändrad, men den ingår sedan 1967 i Karlstads kommun.

I dag kan Skattkärr räknas som en "förort" till Karlstad centrum. Här finns skola från förskoleklass till årskurs 6, en livsmedelsbutik och några mindre företag längs genomfartsgatan i samhället. Kommunen planerar nu för att utveckla centrummiljön och möjliggöra för nya bostäder i området.

Kyrkogårdens historik

Den medeltida kyrka som låg väster om den befintliga kyrkan övergavs i samband med att den nuvarande kyrkplatsen togs i anspråk på 1680-talet.

Den nya kyrkplatsen etablerades på en höjd i det brukade jordbrukslandskapet. Den första kyrkan som uppfördes på den nya platsen brann 1714 och den nuvarande kyrkan uppfördes i etapper under de följande årtiondena. Kyrkotomten där kyrkan uppfördes avstyckades från hemmanet Bergs ägor och sträckte sig från början bara söder om kyrkobyggnaden. Kartan över laga skifte 1838-40 visar detta, liksom att marken närmast väster om kyrkan att hemmansägaren på Berg "beslutat afsätta till hemmannets gemensamma begagnade trakten å kartan tecknad med 101½..." Det är på denna tomt som sockenstuga och skolbyggnad uppfördes.⁶

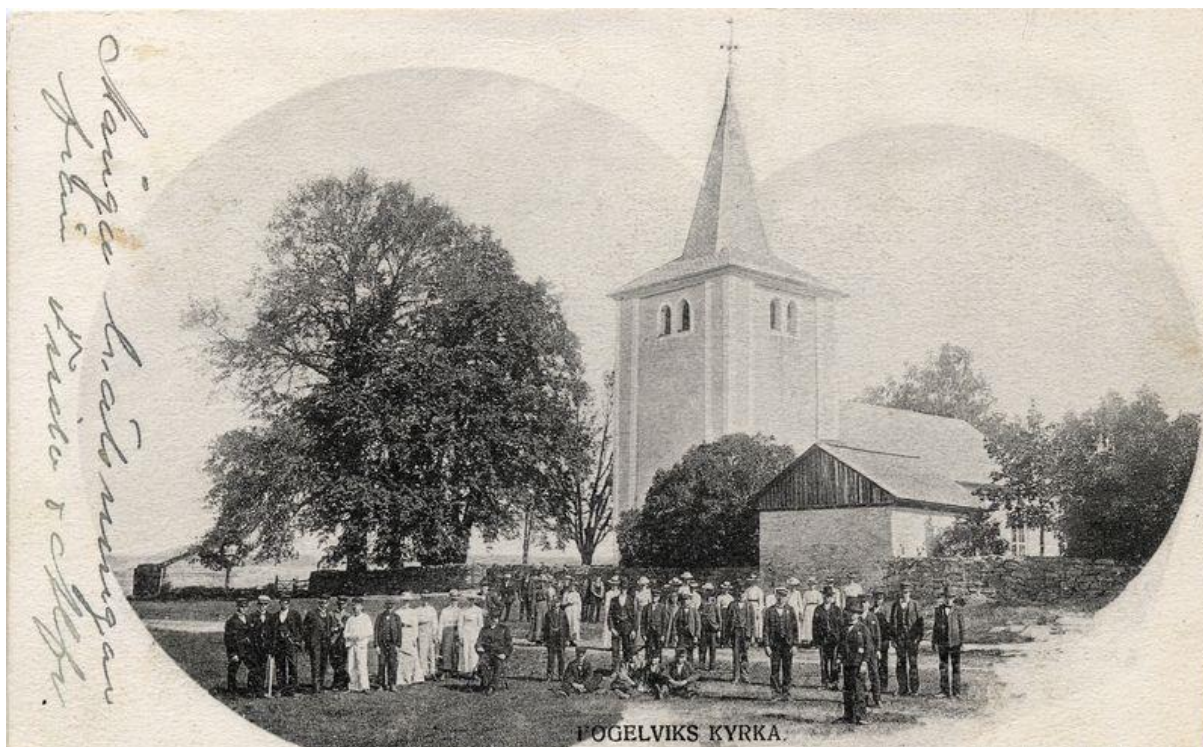
Laga skifteskarta över fastigheten Berg, från år 1840. Beskuren karta från Lantmäteriets historiska kartor.

På kartan från 1840-talet och på fotografier från sent 1800-tal syns en byggnad intill den västra kyrkogårdsmuren. Den putsade byggnaden har sadeltak lagt med skiffer och var troligen använd som likbod. På senare kartor och fotografier finns den inte kvar vilket tyder på att den revs kring sekelskiftet 1900.

På de gamla fotografierna syns de stora träd som var planterade på den Stuartska gravplatsen nordväst om kyrkobyggnaden.

---

⁶ Citat från lagaskifteshandlingarna 1838-40.

Vykort 1902 från Östra Fågelviks kyrka. På bilden syns förutom en stor skara människor också den möjliga likboden samt träden kring Stuartstenen. Foto hämtat från wermlandsbilder.se:
http://www.wermlandsbilder.se/Arkiv01/album/alsterdalen/AD3_080_web.jpg

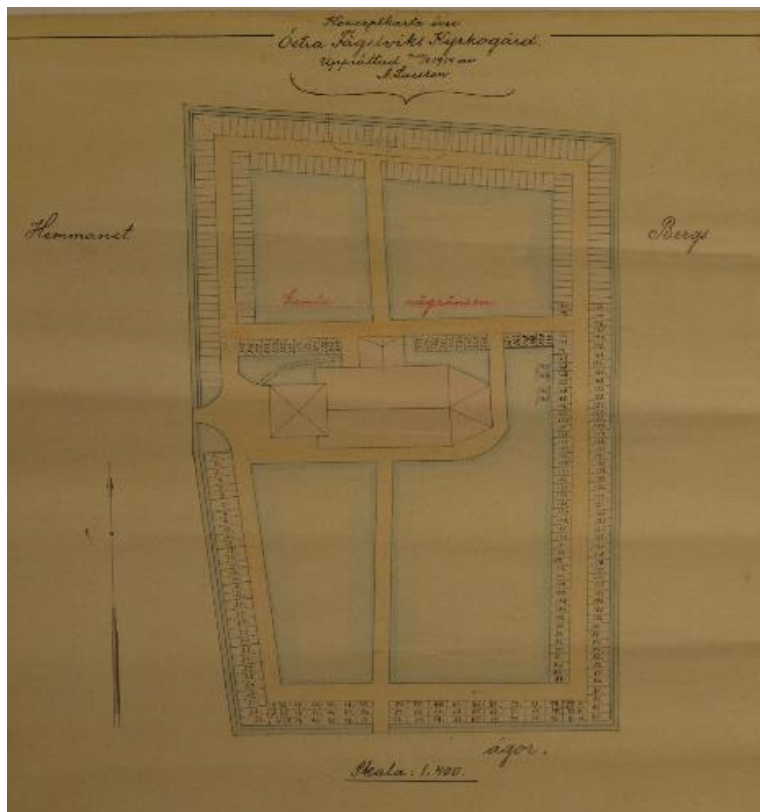
Det som antas vara bårhuset syns till vänster i bild. Bild från RAÄ: KMB_16000200149173_3326-001.tif

Häradsekonomisk karta från 1883-95, Även på denna karta syns att kyrkogården endast finns söder om kyrkan. Utsnitt ur Lantmäteriets historiska kartor.

Torparna som i början av 1910-talet ägde marken norr om kyrkan sålde delar av den till kyrkan så att kyrkogården då äntligen kunde utvidgas. På en konceptkarta från 1914 framgår den gamla "rågränsen" strax norr om kyrkan. Enligt kartan skulle kyrkogården sträcka sig norr om denna gräns. Förslaget är daterat 4-10 augusti 1914 och är framtaget av A Larsson. Av ritningen framgår att gravarna skulle placeras längs med stenmurarna och att det skulle vara gräsytor norr och söder om kyrkan. På ett fotografi från tidigt 1900-tal ser det ut som att detta utförande genomfördes då bilden visar en stor gräsyta söder om kyrkobyggnaden.

Konceptkarta av A Larsson 1914 med den utökade kyrkogården norr om kyrkan. Värmlandsarkiv.

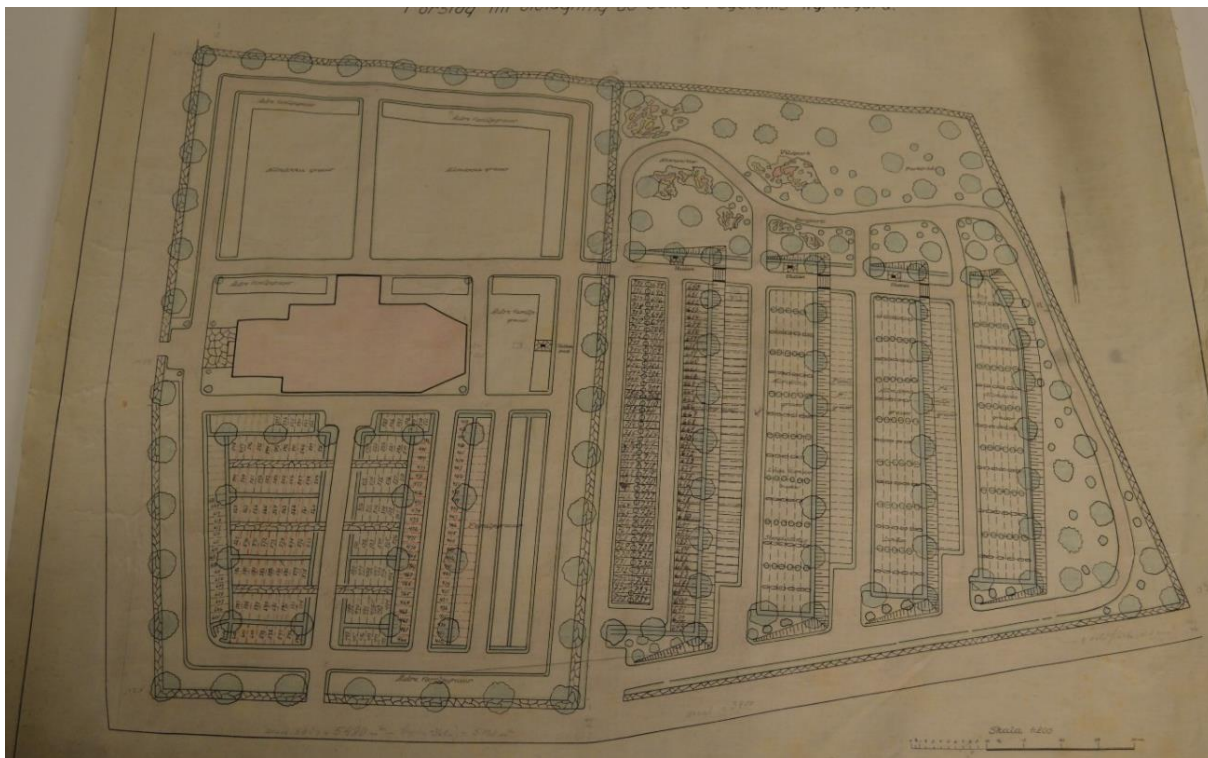
Östra Fågelviks kyrka år 1905. Foto: Anna Olsson. Digitalt Museum.se: DM 818_307.

Foto i läns museets arkiv som visar kyrkan från sydväst. Notera de stora träden kring Stuartsgraven, de små planterade träden på/intill kyrkogårdsmuren på södra sidan av kyrkan och berg i dagen framför kyrkogårdsmuren. Foto Karl Nyström, utan år. Värmlands Museums arkiv.

På 1930-talet planerades för en utökning av kyrkogården mot öster. Köp av marken verifieras av kartor och trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson anlätades för att gestalta utvidgningen. Den första delen av denna utvidgning invigdes av kontraktsprosten J. Nyrin i juni 1936.⁷ Det kom att dröja till 1957 innan resterande delarna av terrasseringen färdigställdes. Invigning av dessa delar skedde i augusti 1957 av biskop Gert Borgenstierna.⁸

Förslag till utvidgning av Östra Fågelviks kyrkogård med de fyra terrasserna öster om den ursprungliga delen söder om kyrkan. Ritning av Edvard Jacobson 1932, Värmlandsarkiv.

Det är alltså Terrasserna 1-4 som då tar form liksom gestaltningen av kvarteret Gamla Södra som på ritningen indelats i mindre rum med hjälp av häckar. Av ritningen framgår att terrasserna innehåller både familjegravar åt väster samt allmänna gravar åt öster inom respektive terrass. Trädraderna är inritade som lindar och rumsindelningen på östra sidorna skulle utgöras av låga blomsterbuskar och ha en plattgång av sten. 1944 gjorde Edvard Jacobson ett förslag till ny indelning av gravarna i terrasserna, vilket innebar att allmänna gravar endast skulle finnas i de norra delarna av det som idag är Terrasserna 2 och 3. I dag är terrasserna utvidgade i söder varför garvnumreringen upplevs som "rörig" och inte helt logisk.

Under 1950-talet uppfördes en prästgård (1955) och en ny sockenstuga (slutet 50-talet) strax väster om kyrkogården. Båda ligger nära, men utanför kyrkogårdsområdet och är numera privatägda.

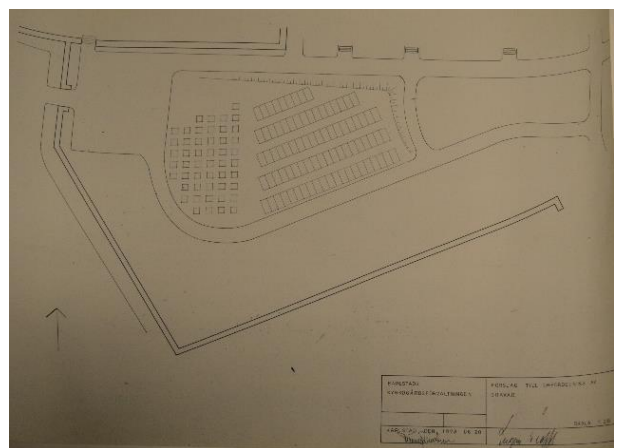
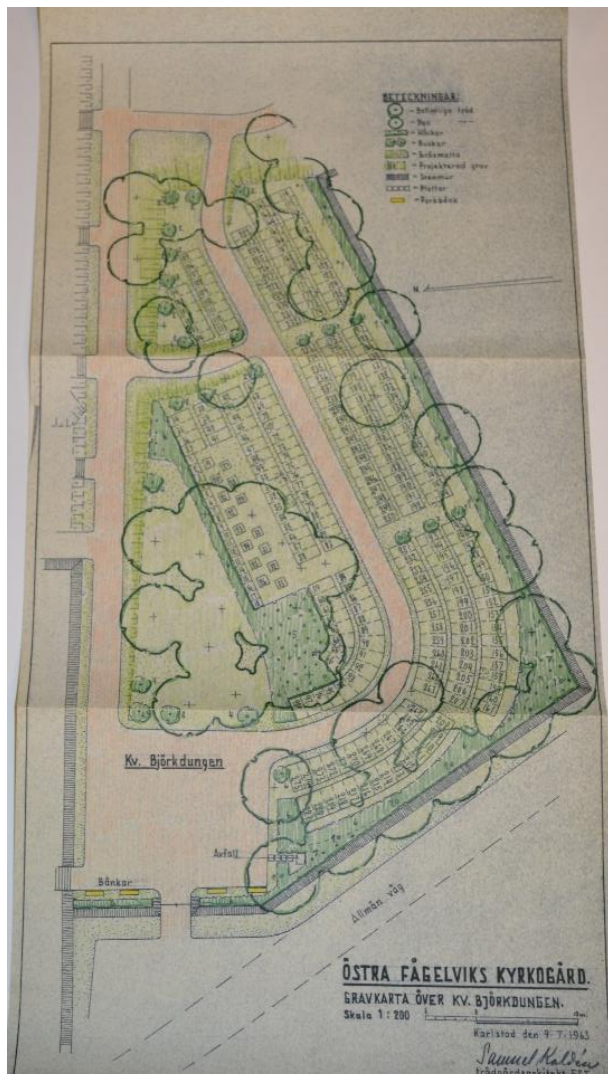
⁷ Notis i Värmlands Folkblad, 11 juni 1936. Värmlands Museums arkiv

⁸ Notis i Nya Wermlands tidningen, 12 /8 1957. Värmlands Museums arkiv

Den fd prästgården och sockenstugan, båda från 1950-talet.

Nästa utvidgning av kyrkogården planerades på 1960-talet åt söder då kvarteret Björkdungen tillkom med plats för både kistgravar och urngravar. Ett förslag från trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén från 1963 visar områdets övergripande form och struktur. Området togs i bruk 1971, men dagens utformning härrör från ett förslag från Karlstads kyrkogårdsförvaltning 1978.

Kompletterande ritning till Björkdungen av Karlstads kyrkogårdsförvaltning 1978. Värmlandsarkiv.

Samuel Kaldéns förslag till utvidgning av Östra Fågelviks kyrkogård 1963. Värmlandsarkiv

1987 beslutades om en stor utvidgning av kyrkogården österut och innefattade kvarteren 20-22. Landskapsarkitekt Lennart Lundqvist stod bakom denna utvidgning. Samtidigt anlades också kvarteret Grandungen som en liten skogskyrkogård för urngravar.⁹

En minneslund med meditationsplats anlades 1990 i ett skogsparti öster om Björkdungen och Länsstyrelsen gav 2006 tillstånd till en asklund, senare döpt till Grandungen. Samma år beviljades också tillstånd i efterhand för breddning av öppningen i den västra kyrkogårdsmuren. Enligt tillståndet skulle de befintliga grindarna breddas så att de kunde återplaceras i muröppningen.

Askgravlunden Talldungen anlades 2008 och är formgiven av Morgan Cederlund. Den senaste förändringen är iordningställandet av kvarteret Körsbärsdungen i området mellan kvarter Terrass 4 och Kvarter 20. Platsen som invigdes 2020 är formgiven av Tord Näslund.¹⁰

Kvarteret Körsbärslund framför de fyra terrasserna och kyrkan. Bilden tagen mot nordväst.

---

⁹ Enligt uppgift från Tord Näslund.

¹⁰ Enligt uppgift från Tord Näslund.

Karta över kyrkogården

Östra Fågelviks kyrkogård idag

Östra Fågelviks kyrkogård består idag av 15 kvarter av mycket varierande karaktär. Kyrkogårdens äldsta delar ligger högt på området och sträcker sig runt kyrkobyggnaden. Sydost om kyrkan finns fyra terrasserade kvarter ner mot en sluttning i öster där nyare gravkvarter övergår i öppen jordbruksmark. Söder om det äldsta kvarteret söder om kyrkan finns kvarteret Björkdungen. De äldre delarna av kyrkogården omges av stenmurar med muröppningar vilka alla saknar grindar. I sydost finns ett större område som tillfogades kyrkogården 1987, men som till största delen ännu inte är ianspråktagen. Kyrkogårdens sydöstra del består av ett höglänt skogsparti där det under 1980-talet och 2000-tal anordnats kvarter för olika former av urn- och askbegravningar.

Kyrkogården karakteriseras av rik växtlighet med stora lövträd, häckar och buskar av olika slag. Kvarteren är till övervägande del beväxta med gräsmattor och alla gångar är grusade. I de många sluttningarna finns stensatta trappor vilka är försedda med enkla handledare av svartmålat smide. Alla kvarter är dock möjliga att nå utan att nyttja trappor. I anslutning till kyrkogården finns i norr respektive söder grusade parkeringsplatser. Vid ingången till respektive kvarter finns en fyrkantig stenpollare med kvartersnamnet i nedsänkt text.

Del av kv 1:a och 2:a Terrassen. Bild tagen mot sydost.

KVARTER GAMLA SÖDRA (ursprung från 1600-talets slut, men omgestaltad under 1900-talet)

Kvarteret Gamla Södra omgärdar kyrkan och har sin största utbredning söder om kyrkan. Dess nuvarande utformning härrör till övervägande del från 1900-talets början. I norr ligger kvarteren Gamla Norra och Gamla Norra allmänningen. I väster finns en väg och en parkeringsplats. I öster gränsar kvarteret till Terrass 1 och i söder till kvarteret Björkdungen samt en parkering. I väster, söder och öster är kvarteret omgärdat av stödmurar av natursten.

Kring kvarteren Gamla södra och Gamla Norra finns en trädkrans med en blandning av skogslönn, tysklönn och lindar. En allé av två hängalmar och sex paraplyalmar leder mellan kyrkans södra port och den södra parkeringen. På stödmuren mot väster växer häggmispel och på var sida om öppningen i muren växer klätterhortensia.

Grusade gångar leder till kyrkans entréer i väster och söder. Grusade gångar finns också längs med ytterkanten av kvarteret i väster, söder och öster. Norr om kyrkan leder en plattsatt gång till sakristian. Intill gången finns en rabatt med hortensia. Marken mellan gångar och gravar utgörs i övrigt av gräsmattor.

I kvarterets ytterkanter finns gamla familjegravar, ofta med högresta stenar. Här återfinns kyrkogårdens äldsta gravar. De 12 äldsta gravvårdarna i kvarteret är från 1800-talet varav den äldsta är från 1821. Inom kvarteret finns några av de bevarade grusade gravarna, några med kätting och en med smidesstaket.

I mitten av kvarteret finns "småkvarter" indelade av låga häckar av oxel. De flesta gravvårdarna är låga och placerade i nord-sydlig riktning.

Kvarteret präglas av stenmurarna med trädkransen av blandade lövträd, allén vid södra porten, de grusade gångarna, de högre stenarna i kvarterets ytterkanter, de grusade gravarna och kvartersindelningen av låga häckar. De stora gamla träden längs muren liksom gravarnas orientering är av stor betydelse för upplevelsen.

Kvarteret Gamla Södra mor nordost.

KVARTERET GAMLA NORRA (från 1910-tal, delvis omgestaltat under 1900-talet)

Kvarteret ligger norr om kyrkan och omgärdas av en stödmur i väster, norr och öster. På muren fortsätter trädkransen från kvarteret Gamla Södra med skogslindar och en häck av häggmispel. I väster avgränsas kvarteret av en parkeringsplats, i öster vidtar en gräsyta och i norr finns naturmark och en byggnad för vaktmästeriet färdigställd 2023.

I kvarteret finns kyrkogårdens äldsta gravsten, "Stuartstenen", från 1798. Kring stenen stod fram till 1999 tre stora lindar och en poppel som enligt uppgift eventuellt härrörde från slutet av 1700-talet. Marken kring stenen har tidigare varit grusad, men är idag täckt av gräsmatta. De stora gamla träden togs ner 1999. Historiken kring varför stenen om "Majoren och Riddaren" Stuart står på den nordvästra sidan om kyrkan har inte gått att utröna i detta arbete. Inte heller frågan om han verkligen är begravd här eller om detta är en minnessten.

En grusad gång leder runt kvarteret och på var sida om gången finns familjegravar från tidigt 1900-tal, ofta med stora påkostade gravvårdar. Längs med muren i väster finns vid ett par gravar cypresser som vuxit sig mycket höga. En allé av almar leder från sakristian mot en öppning i norra muren. I övrigt är marken täckt av gräsmattor. Insprängt i kvarterets västra del ligger kvarteret Gamla Norra Allmänning.

Kvarteret omgestaltades på 1960-talet och den östra delen indelades då med rygghäckar av oxel och de nya gravarna orienterades i öst-västlig riktning. Här finns också enstaka liggande små gravstenar kvar från tiden då ytan utgjorde allmänning.

Till kvarterets karaktär hör den ursprungliga utformningen med stödmurarna av natursten, trädkransen, allén och den grusade gången i kvarterets ytterkant. Familjegravar, ofta med stora och påkostade stenar längs områdets ytterkanter samt de små bevarade stenarna från allmänna linjen ger en tydlig bild av sociala skillnader. Till kvarterets karaktär hör också omgestaltningen från 1900-talets mitt med låga rygghäckar i den östra delen där gravstenarnas orientering är i öst-västlig riktning.

Grusad gång i den norra delen av kvarteret.

En allé leder från en öppning i muren till sakristian.

Vid den morra muren.

KVARTERET GAMLA NORRA ALLMÄNNING (från 1910-tal, delvis omgestaltat under 1900-talet)

Insprängt i kvarteret Gamla Norra ligger rester från den gamla allmänningen. Markytan består helt av gräs och är idag indelat i tre rektangulära fält med hjälp av häckar av oxel. Bara ett fåtal liggande stenar från 1900-talets första årtionden finns kvar från tiden då detta var en allmänning. De flesta gravstenarna är stående portföljstenar varav de äldsta är från 1930-talets början. Den östra gränsen av kvarteret utgörs av allén med almar mellan sakristian och öppningen i den norra muren.

Kvarteret karakteriseras av gräsytan utan gångar och de stenar som är kvar sedan tiden för allmänningen. Indelningen med häckar som omgärdar och delar in kvarteret i minde delar är troligen från 1900-talets mitt. Almarna i allén har stor betydelse för karaktären av både detta kvarter och kvarteret Gamla Norra.

Kvarteret Gamla norra allmänning med senare tids kvartersindelning.

En av få kvarvarande stenar från tiden då området utgjorde allmänning.

KVARTEREN TERRASS 1-4 (1930-50-tal)

Kvarteren är orienterade i nord-sydlig riktning. De följer markens lutning mot öster och varje terrass ligger på en lägre nivå än den föregående. I väster reser sig stödmuren i kvarteret Gamla Södra med en måbärshäck och stora lindar och lönnar. Mellan terrasserna 2-4 finns måbärshäckar och trädrader av lind. På östra sidan om häckarna i terrasserna 2-4 står fem pelartujor regelbundet placerade. I söder avgränsas kvarteren av en grusad gångväg i östvästlig riktning. Från denna stig leder stentrappor med ett enkelt smidesräcke ner till respektive kvarter. I norr ansluter en gångstig från en parkeringsyta vilket gör kvarteren tillgängliga utan att trappor behöver användas. I öster ansluter kvarteret Körsbärsdungen.

Särskilt utmärkande för kvarteren är strukturen med terrasseringarna och de stora lövträden som då de är lövade upplevs som tak över kvarteren. Avgränsningarna med häckar och de regelbundet placerade pelartujorna, de grusade gångarna och stentrappor med smidesräcken är också starkt karaktärsskapande.

Kvarteren 1:a – 4:e Terrass, högsommar! Bild mot nordost.

Kvarteren 1:a - 4:e terrass i vårsol. Bild tagen mot sydost.

Terrass 1

Denna äldsta del av terrasserna har gravar orienterade i öst-västlig ritning och kvarteret är omgärdat av måbärshäckar. På västra sidan finns en naturstensmur med en stentrappa försedd med enkel handledare av järn. Nedanför muren finns en grusad gång med gravar på den östra sidan. Även i kvarterets mitt finns en grusad gång, här med gravar på var sida.

Norra delen av detta kvarter var enligt en karta ämnad som allmänning, medan resten var avsedda för familjegravar. Denna första del av terrasserna togs i anspråk i mitten av 1930-talet och här finns flera stenar från 1930 och 40-talen. Karakteristiskt är att de flesta gravarna har låga tidstypiska stående stenar. En rygghäck av måbär avgränsar mot öster.

Den grusade gången längs den gamla muren i väster. Bild tagen mot söder.

Terrass 2-4

I dessa kvarter finns på västra sidan en rygghäck av måbär och gravar orienterade i öst-västlig riktning. Från början verkar denna sida varit ämnad för familjegravar. På östra sidan av den genomgående gångstigen är kvarteret indelat i "rum" avdelade med häckar av måbär. Gravarna är inom dessa "småkvarter" placerade i nord-sydlig riktning och har i de flesta fall stående och relativt låga stenar. Åldern på gravstenarna varierar och utgörs idag av både familjegravar och enskilda gravar. Ett fåtal familjegravar har fortfarande kvar stenramar, dock utan att vara grusade. I gränserna mellan kvarteren finns förutom häckar av måbär också de stora lövträden samt pelartujor planterade med jämna mellanrum.

Kvarteren karakteriseras av den strängt uppbyggda strukturen med gångar och terrasseringen med trädrader, häckar och tujor. De häckomgärdade mindre rummen i de östra delarna i terrasserna 2-4 bidrar starkt till kvarterens karaktär. Gravstenarna är både liggande och stående, men alla med relativt begränsade höjd.

Kvarteret 4:e terrassen. Bild tagen mot norr.

KVARTERET BJÖRKDUNGEN (1970-tal)

Det näst intill helt plana kvarteret ligger söder om, och något lägre än, kvarteret Gamla Södra. Kvarterets oregelbundna triangelform med spets i söder omgärdas av naturstensmurar väster och öster om denna spets. I norr finns en stödmur mot Kvarteret Gamla Södra och i den nordöstra delen övergår kvarteret i gräsytor vilka leder vidare mot kyrkogårdens östra delar. I norra delen av kvarteret går en grusad gång i öst-västlig riktning och längs kvarterets spetsform i söder följer en grusad bågformad gång.

Mellan den bågformade gången och den södra muren finns tre rader med främst resta gravstenar. Även i den mittersta delen av kvarteret finns främst resta stenar medan det i den nordvästra delen bara finns liggande stenar.

Inom kvarteret är marken gräsbevuxen och förutom ett större antal "vanliga" vårtbjörkar finns här också tårbjörk. Här finns också oregelbundet placerade buskar av rosor, spirea, parkolvon och paradibuske.

Björkarna har stor betydelse för upplevelsen av kvarteret och har gett kvarteret dess namn. Gräsyterna, de grusade gångarna och stenmuren som omgärdar delar av kvarteret ger stadga och form åt kvarteret. Skillnaden mellan de svängda raderna av resta stenar längs med muren, de raka raderna i nordöst och de liggande stenar i den nordvästra delen är också av stor betydelse för kvarterets karaktär.

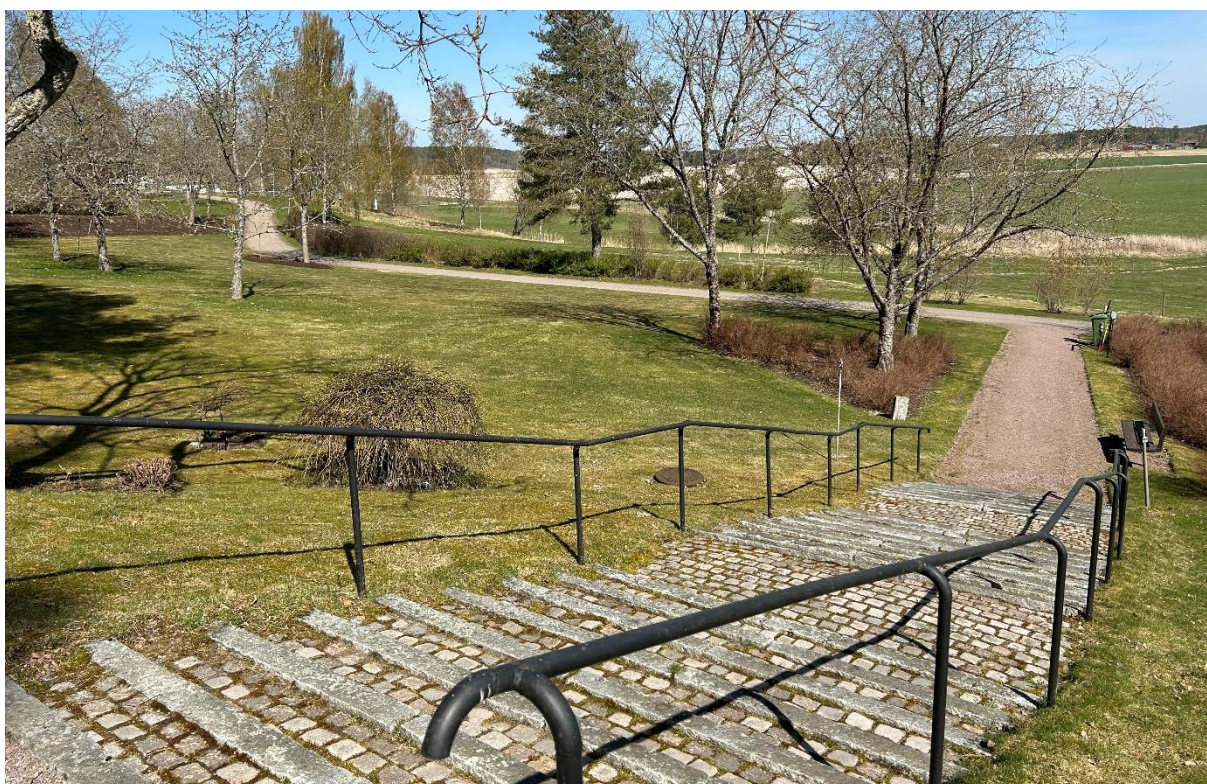
Kvarteret Björkdungen och del av den grusade gången som leder genom kvarteret. Bild tagen mot sydöst.

KVARTEREN 20-22 (1980-tal)

De under 1980-talet anlagda kvarteren benämnda kv 20, 21 och 22 är till stor del ännu inte ianspråktagna. De gräsbevuxna ytorna har organiska former och ligger i sluttningen ner mot öppen åkermark i öster. En grusad väg löper längs med kvarteren i öster och når i sydost fram till en öppen asfalterad yta. I väster finns en grusad gång mellan det höglänta skogspartiet och kvarteren. Gatstensbelagda trappor leder ner mot kvarteren. Likt övriga trappor på kyrkogården har de svartmålade handledare av metall. Kvarteren är delvis omgärdade av häckar av olika slag och här finns grupper av olika slags träd.

Kvarteren 20-22 karakteriseras av de stora öppna ytorna, vilka idag saknar gångar, och av växtligheten inom respektive kvarter. De grusade gångarna i kvarterens ytterkanter och de stensatta trapporna mellan kvarterens olika nivåer bidrar starkt till områdets karaktär liksom närheten till det skogsklädda höjdpartiet i sydväst.

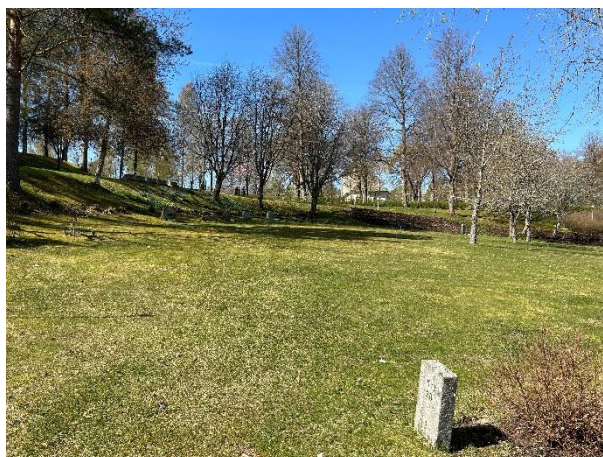
Trappa i kvarteren 20-22. Bild tagen mot nordost.

Kvarter 20

Kring kvarteret finns häckar av måbär och buskage av snöbär. Här återfinns grupper av blandade trädslag, bland annat sibiriskt korkträd, näverhägg, oxel och fågelbär. En plantering med ölandstok finns intill en av trapporna.

Några få gravsättningar finns i den sydvästra delen av kvarteret.

Kvarteret är fortfarande till stor del outnyttjat. Bild mot norr.

Kvarter 21

Kvarteret omsluts av ölandstoktok och häckspirea. Här växer också oxel och rönnar i spridda över ytan. I anslutning till vägen i öster finns en gammal jordkällare vilken troligen hört till gården Torp eller någon av dess underliggande torp. I anslutning till källaren växer några högresta tallar. Gravsättningar saknas ännu i kvarteret.

Kvarter 21 med den gamla jordkällaren. Bild mot sydväst.

Kvarter 22

Kvarteret omgärdas av snöbär i den västra delen och längs vägen i öster finns en blandning av tall, rönn, lönn och björk. I en grupp står tre blodlönnar och i den sydöstra delen av kvarteret återfinns några träd av rödek på vägen upp mot minneslunden. Gravsättningar saknas ännu i kvarteret.

En grupp lövträd i kvarterets sydvästra del. Bild tagen mot öster.

KVARTERET GRANDUNGEN (1980-tal)

Kvarteret Grandungen är en urnlund i mitten av det höglänta skogsparti som finns i kyrkogårdens södra del. Skogspartiet domineras av granar och marken är täckt av gräs och mossor. Här finns 15 gravar placerade i en cirkel kring ett mittparti. Alla stenar är obearbetade naturstenar endast försedda med text och eventuellt någon symbol.

Kvarteret karakteriseras av den omkringliggande skogen som främst består av granar och den gräs- och mossbevuxna yta kring gravstenar av låga obearbetade naturstenar.

Kvarteret Grandungen. Bild mot Söder.

Kv Grandungen med gravar placerade i en cirkel kring ett mittparti.

MINNESLUNDEN (1990)

Från den grusade gångstigen i skogen leder en mönsterlagd gång av gatsten till minneslunden. Gången avslutas med en stensatt yta försedd med en parkbänk. I anslutning till den öppna ytan finns en gräsmatta och en upphöjd plantering som bland annat innehåller rhododendron, rosalpros och ormbunkar. Bakom minneslunden finns en höjd med berg i dagen och blandskog där en matta av mossor och vilda växter breder ut sig mellan stammarna. I anslutning till sittbänken finns olika sorters rhododendron. En böjd smidesställning för placering av blomvaser finns vid den sydöstra delen av den stenlagda ytan.

Minneslundens karaktär som en del av skogen förstärks av växtvalet och att planteringen innehåller växter från den kringliggande skogen.

Minneslunden med stensatt gång och plantering i kanten mot skogen. Bild tagen mot söder.

ASKGRAVLUNDEN TALLDUNGEN (2008)

Från kyrkogårdens grusade gångsystem leder en grusad gång med stensatta kanter till askgravlunden. Den rundade grusade platsen vänder sin öppning mot norr och i fonden mot söder finns en skogklädd höjd.

Askgravlundens mur har en ca 12 meter lång avtrappande och vinklad form bestående av betongfundament som är klädda med plattor av ljusgrå granit. På plattorna anges namn och årtal på de gravsatta. I slänten närmast ovanför muren växer praktspirea. Bakom denna finns gullregn, magnolia, brokbladig kornell och smällspirea. I murens nederkant finns en lång rabatt med plats för blomvaser. Mot öster finns en smidd ställning med plats för vaser och på den västra sidan finns en parkbänk.

Platsen karakteriseras särskilt av murens form och stenplattorna av granit, den grusade ytan och de symmetriskt placerade buskarna i bakkant vilka har blomningstider spridda över säsongen.

Plattor med de gravsattas namn pryder muren.

Askgravlunden med den grusade ytan framför muren.

KVARTERET KÖRSBÄRSDUNGEN (2020)

Kvarteret ligger mellan terrass 4 och kvarter 20. Kvarteret är i det närmaste trekantigt till formen och i den gräsbevuxna ytan är endast några gravar ianspråktagna. Träden i området utgörs av olika slags körsbär. I södra delen av kvarteret finns en låg mur och en plattsatt gång av betongsten. Muren omgärdar en plantering med olika perenna växter. I anslutning till muren finns en sittbänk riktad mot norr och gravarna.

Kvarterets karaktär utgörs av den gräsbevuxna ytan och körsbärsträden av olika slag.

Ett av körsbärsträden i full blom.

Körsbärsdungen med plantering och bänk. Bild tagen mot norr.

Inskriptioner och titlar på Östra Fågelviks kyrkogård

Eftersom Östra Fågelviks kyrkogård genomgick en omfattande omdaning i början av 1900-talet finns få titlar som speglar 1700 och 1800-talens sockenbor. Stenarna från 1800-talets slut och 1900-talet speglar dock socknens huvudnäring det vill säga jordbruket och titeln *Hemmansägare*, är sannolikt den titel som förekommer flest gånger på gravstenarna. Till de som tjänade allmänheten hör titlar som *Präst* och *Kyrkvaktmästare*, *Lärare* och *Lärarinna*, *Nämndeman* och *Kommunalordförande*.

Titlarna *Banvakt* och *Stationsinspektör* förekommer några gånger och speglar tillkomsten av Nordvästra Stambanan. Hantverkare i form av *Skomakare* och *Kakelugnsmakare* förekommer också bland titlarna och härrör från tiden då Skattkärrs samhälle etablerats.

Med ett undantag, *Lärarinna*, är yrkestitlarna på stenarna kopplade till män. För kvinnorna är *Hustrun* och *Makan* de vanligast förekommande benämningarna. *Enkan* förekommer också, liksom *Mor*.

Den mest ovanliga titeln har den sk Stuartstenen där Fredric Magnus Stuart benämns som *Major och Riddare av Kungliga svärdsorden*, en orden som instiftades år 1748. Svärdsorden tilldelades officerare "för tapperhet och framstående förtjänster i krigstid samt för gagnande och långvarig verksamhet".

Det förekommer också att den geografiska hemvisten anges på gravstenen. Bland de gårdar och byar som omnämns finns bland annat *Aversta*, *Bäck*, *Kappstad*, *Björknäs*, *Stavnäs*, *Bredgården*, *Spånga*, *Ökna*, *Busterud* och *Bög/Böj*. Även samhället *Skattkärr* anges som hemvist på några stenar. En annorlunda hemvist som anges på en sten är *Skogsbrynet*.

På några stenar förekommer hänvisningar till bibeln eller psalmer. Här förekommer också sentenser som "Blott en dag ett ögonblick i sänder...", "Saliga äro de renhjärtade ty de skola se Gud" och "En gång har jag ock vandrat den väg som du nu går, en gång skall du ock vandra den väg som jag har gått".

Grönt kulturarv på Östra Fågelviks kyrkogård

Kyrkogårdarnas grönska är en starkt bidragande orsak till att kyrkogårdar ofta upplevs fridfulla och trevliga att besöka. På Östra Fågelviks kyrkogård finns en rikedom av grönska med stora variationer och olika karaktärer inom kyrkogårdens olika delar. Dels finns de noga planerade och med omsorg planterade träden, buskarna och blommorna, dels naturen där träd och växter själva valt att växa just där. Här finns dock inte så många växter som kan räknas som grönt kulturarv och merparten av växtmaterialen verkar vara relativt sent tillkomna.

Under rubriken "Östra Fågelviks kyrkogård idag" presenteras vegetationen i kvartersbeskrivningarna. Nedan följer en sammanställning av de växter som kan räknas till det gröna kulturarvet och som bidrar till upplevelsen och förståelsen av kyrkogårdens förändringar över tid. Sammansättningen av växter och deras placering bör om möjligt bevaras. Se vidare under rubriken "Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkogården".

Träd

Runt kvarteret Gamla Södra finns en trädkrans bestående av skogslönn, tysklönn och de något yngre lindarna. Runt Gamla Norra utgörs trädkransen av skogslind. Av dessa träd är alla utom tysklönnen träd som finns naturligt i området. När det gäller tysklönnen så räknas den numer bland de invasiva arterna och bör därför inte återplanteras när träden behöver tas ner.

Allén i Gamla Södra kvarteret består av två hängalmar och sex paraplyalmar medan allén på den norra sidan om kyrkan utgörs av paraplyalmar.

I kv Björkdungen finns olika slags björkar som den allmänt förekommande vårtbjörken, men också varianter som hängbjörk och tårbjörk. Björken är landets mest vanliga lövträd och invandrade tillsammans med asp, rönn och sälg till Skandinavien för ca 14 000 år sedan. Ornäsbjörken är däremot en variant som upptäcktes i Lilla Ornäs 1767.

I kv Körbärsdungen förekommer olika slag av körsbär. Träden, som har en rik blomning på våren, ger till del också ätliga bär. Körbärsträd är vanligt förekommande i hela landet.

I kv 20-22 finns planterade lövträd i grupper, dels träd som finns naturligt i omgivningen. Till de som är införda till Sverige efter 1800 hör bland annat rödek. I de olika kvarteren varierar lövträden i form och färg och denna variation bör om möjligt bevaras.

Under 2023 tas en särskild trädvårdsplan fram för att säkerställa vården av trädbeståndet på kyrkogården.

Buskar och häckar

Klätterhortensia och häggmispel, som växer på muren kring de äldsta delarna, är arter som införts i Sverige efter 1800. Måbär, som bland annat finns i kvarteren Terrasserna 2-4, har däremot funnits länge i landet. Dessa olika buskar har i Östra Fågelvik troligen sitt ursprung från 1900-talets första halva då kyrkogården omgestaltades och utvidgningar tillkom.

På några gravplatser finns så kallade sorgeträd, vilket är stamträd med en hängande, inympad krona, vanligen hängalm eller hängask. Vid några gravplatser har också tujor och rhododendron planterats. I några fall har dessa växt sig mycket stora och på så sätt "tagit över" gravplatsen. De bidrar dock i många fall till kyrkogårdens karaktär, men inte nödvändigtvis något som bör återplanteras eller underhållas.

Övrigt växtmaterial med kulturhistoriskt värde

På kyrkogården finns planteringar med buskar och perenner som är medvetet gestaltade. De enskilda gravarna har däremot genom åren pryts med olika växter. Kanske plockades någon planta med från gården eller skogen och kanske är den idag etablerad på graven. På de flesta gravarna på Östra Fågelviks kyrkogård finns dock få spår av detta då flertalet gravar har sentida planteringar.

Här är några av de växter som noterats på kyrkogården och som brukar räknas till det gröna kulturarvet.

Perenner

Funkia

Spirea

Vedartade buskar

Hortensia

Paradisbuske

Parkolvon

Praktspirea

Rododendron

Rosor

Byggnader på kyrkogården

Kyrkan

Den nuvarande kyrkobyggnaden invigdes 1725 och är den andra på platsen. Den barockinspirerade putsade kyrkan påminner om flera av våra värmländska kyrkor i sten. Långhuset har ett tresidigt avslutat kor i öster, sakristia mitt på norra långsidan och torn i väster. Tornhuven är dock säregen och saknar motsvarighet i länet. Taket och tornet är diagonallagt med skiffer från Glava och den ljus putsade fasaden bryts upp av spetsbågiga träfönster målade i grått.

Personalbyggnad

En ny personalbyggnad och garage/förråd invigdes juni 2023. Byggnaderna, som är ställda i vinkel mot varandra strax norr om kyrkogården, har brun stående lockpanel och sadeltak med svart falsad plåt. Fönster och dörrar är vita medan garagets slagportar är grå.

Omgärdningar

De äldsta delarna av kyrkogården, det vill säga kvarteren Gamla Södra och Gamla Norra är omgärdade av kallmurade stödmurar av natursten. Öppningarna har varit försedda med grindar, men dessa är numer borttagna. Vid kv Björkdungen finns en naturstensmur mot väg i väster och bebyggelse i söder. De senare tillkomna delarna av kyrkogården saknar omgärdningar.

Övrigt

På kyrkogården finns ett antal servicestationer vilka är enkelt utformade med vatten och hållare för redskap, några har också lånevaser och soptunnor.

Lagskydd

Begravningsplatsen är tillkommen före 1940 och skyddas därmed av kulturmiljölagens 4 kapitel 11-15 §§. Där framgår bland annat:

I fråga om begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen:

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad, fast anordning eller vegetation, eller
3. för att ändra medveten gestaltning av vegetationen.

Åtgärder som kan vara tillståndspliktiga är t.ex. renovering av byggnader och murar, hårdgörande av ytor, anläggning av ask- och minneslundar eller askgravplatser, nedtagning av träd och häckar samt borttagande av gravvårdar m.m.

I vården av en begravningsplats ska dess betydelse som en del av kulturmiljön beaktas. Begravningsplatsen ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller försvänkas.

Vid frågor kring förändringar och tillstånd kontakta Länsstyrelsen Värmland.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av Östra Fågelviks kyrkogård

Viktigt för helheten

- Stenmurarna på kyrkogården ska bevaras då de är viktiga för upplevelsen av och respekten för kyrkogårdens funktion som begravningsplats. Murarna inventerades 2015 inom ramen för stiftsprojektet Stenmursprojektet i Karlstads stift. Skötselråden i dokumentet bör följas.
- Kyrkogårdens ingångar ska bevaras och grindarna som suttit i dess öppningar bör åter placeras där.
- Kyrkogårdens gångar och trappor ska ha bevarad sträckning och beläggning.
- De fåtal kvarvarande ram- och grusgravar ska bevaras. Gravar som tidigare varit grusade kan med fördel återställas.
- Järnstaket och kättingar runt gravplatser är viktiga för kyrkogårdens karaktär och ska bevaras och vårdas med traditionella material och metoder.
- Kyrkogårdens äldre delar, vilka präglas av höga familjegravar och grusgravar samt de små liggande gravvårdarna från allmänna linjen, bör bevaras.
- Mycket värdefulla gravanordningar, som är i pastoratets ägo, får inte avlägsnas från befintlig plats, ändras eller återupplåtas.
- Värdefulla gravanordningar, som är i pastoratets ägo, bör bevaras och inte avlägsnas från befintlig plats. När en gravanordning som klassats som värdefull är/blir återlämnad kan gravvården/gravplatsen återanvändas. Återupplåtelse bör ske utifrån vad som bedöms lämpligt i varje enskilt fall. En ny gravrättsinnehavare kan då exempelvis slipa ned inskriptioner och förse gravvården med nya. En annan möjlighet är att man vänder på gravvården och gör en ny inskription. På så vis bevaras inskriptionen till eftervärlden. I vissa fall kan

originalgravvården lämnas orörd och en ny liggande sten tillförs. Återanvända gravvårdar kan förses med en recyclingsymbol för att redovisa förändringen och för att uppmärksamma eventuell inskription på baksidan.

- Det är av stor vikt att kyrkogårdspersonalen får fullgod utbildning i hur gravvårdar och gravanordningar ska underhållas.
- Gravvårdar med högt kulturhistorisk ska inte åtgärdas utan att först ha besiktigats av konservator.
- Skötsel- och underhållsplan för mycket värdefulla gravvårdar ska följas.
- Kyrkogården och ekonomibyggnaden är skyddade av kap 4 §11-15 i kulturmiljölagen.

Viktigt för de olika delarna

- På återupplåtta gravplatser bör nya gravvårdar anpassas efter karaktären på respektive område vad gäller storlek, form och material.
- På Gamla Norra och Gamla Norra Allmänningen finns ett fåtal gravvårdar kvar från allmänna linjen. Dessa bör bevaras.
- Kring den sk Stuartstenen (GN 999) fanns tidigare en grusad yta. Här fanns också fram till 1999 tre lindar och en poppel vilka enligt uppgift kan ha varit planterade i slutet av 1700-talet. Dessa har tagits ner på grund av åldersskäl. Enligt länsstyrelsens beslut (222-7030-99) ska fyra lindar återplanteras på platsen. Detta har dock inte skett på grund av att det finns sporer av honungsskivling i marken, en svamp som gör att lindarna snart skulle dö. För att återfå en mer ståndsmässighet kring stenen skulle den grusade ytan kunna återställas och ett alternativt växtval till lindar övervägas.

Vegetation

- Den biologiska mångfalden på kyrkogården ska bevaras så att kyrkogårdens varierande karaktärer inte förvanskas.
- Trädvårdsplanen ska följas. Det varierade trädbeståndet har förutom ett miljöskapande värde också betydelse för namngivning och utformning av kyrkogårdens olika delar och ska därför i möjligaste mån bevaras.
- Alléer, solitära träd och sorgträd ska bevaras. Vid behov ska de i första hand ersättas lika befintligt. Problemträd kan dock bytas mot annan sort.
- Häckstrukturerna på kyrkogården ska bevaras.

Övrigt

- Servicestationer bör ges en diskret utformning och placeras så att de inte skymmer eller inkräktar på gravplatser.

Mycket värdefulla gravvårdar på Östra Fågelviks kyrkogård

* Återlämnad gravplats

Gravnummer: GS 5-6, sten 1 och 2

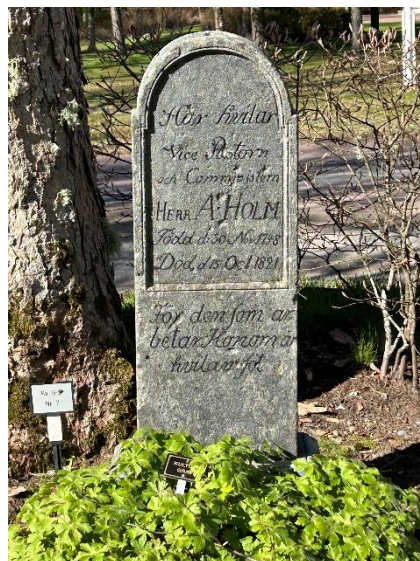
Tillkomstår: 1910

Urvalskriterium: Sten 1: Liten tidstypisk sten som markerar en av de först gravsatta på 1900-talet. Sten 2: Tidstypisk, titel och personhistorik då Sjöman var en känd köpman på orten.

Karaktäristik: Sten 1: Liggande håll av diabas med försänkt förfylld text. Sten 2: Rest bred gravvård av diabas med raka kanter och profilerad topp. Upphöjd, polerad text.

Inskription: Sten 1: Hemmansägaren Lars Jonsson Lindås *10/1 1831 †2/4 1910 Hans hustru Maria *10/6 1837 †27/7 1924

Sten 2: KÖPMAN BROR A. SJÖMAN *11/1 1898 †10/9 1957 MAKAN AGNI *25/2 †11/3 1991

Gravnummer: GS 7*

Tillkomstår: 1821

Urvalskriterium: Ålder (äldsta gravvården på kyrkogården, förutom Stuartstenen), ovanligt material, titel, inskription, text på två sidor

Karaktäristik: Stående gravvård i täljsten med rundad topp och försänkt textplatta med försänkt text.

Inskription på framsidan: Här Hvilar Vice Pastorn och Commministern HERR A:HOLM Född d:30 Nov 1748 Död, d 15 Oct 1821. För dem som arbetar Honom är hvilat föt.

Baksidans text: Du gode och trogne Tjenare, ofver en ringa ting hafver du varit trogen jag skall sätta dig öfver mycket: Gack in i din Herras glädje Math 25.

Gravnummer: GS 20-21, Sten 1

Tillkomstår: 1917

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, yrkestitel och geografisk hemvist.

Karaktäristik: Högrest sten av gnejs, polerad textplatta med förgylld försänkt text.

Inskription: FANJUNKAREN OCH SVÄRDSMANNEN J.P. ANDERSSON AFVERSTAD *18 11/9 51 †19 5/1 17 HANS MAKAR KAROLINA *18 3/3 54 †19 20/12 13

Gravnummer: GS 25-26*

Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Miljöskapande, hög ålder och tidstypisk.

Karaktäristik: Tvådelad, högrest gravsten av polerad diabas med försänkt text. Treklöverformad topp med slipad yta i korssymbol, blommor och ramar kring de två delarna.

Inskription: E.J. Larsson Björknäs *21/7 1832 †30/6 1916 Hans Maka MAJA LISA *5/4 1829 †14/2 1919. På sockeln: JOH. 25.26

Gravnummer: GS 27-28

Tillkomstår: 1918

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, välarbetad sten med dekor, geografisk hemvist och sentens.

Karaktäristik: Rak sten i diabas med bruten topp. Polerad framsida med försänkta textplattor. Dekorslinga runt stenen och på krönet.

Inskription: Guds Frid Över Dem Som Sova N.G. Andersson Bög Familjegrav

Sonen Karl *1890 †1977 Dottern Emma *1887 †1974

Gravnummer: GS 44-45

Tillkomstår: 1905

Urvalskriterium: Tidstypisk, miljöskapande geografisk hemvist och symbol med händer.

Karakteristik: Högräst gravvård av diabas med raka kanter och bruten topp. Försänkt och förgylld text.

Inskription: J.P. LARSSON *25/10 1848 †10/3 1937 HUSTRUN SOFIA LARSSON * 21/6 1847 20/4 1943 CARL G. EJLERT JOHANSSON Spånga * 10/3 1887 †15/7 1905 FAMILJEGRÄV

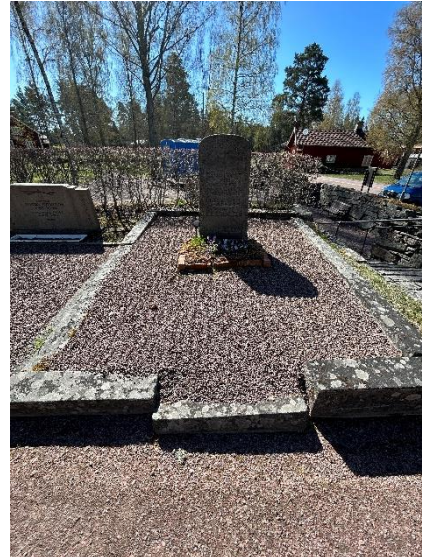
Gravnummer: GS 46-51

Tillkomstår: 1940

Urvalskriterium: Miljöskapande och tidstypisk gravvård med grusad yta och stenspollare med kättingar.

Karaktäristik: Råhuggen bautasten av röd granit med slipad textspegel med försänkt och förgylld text. Gravvården omgärdas av en stenram försedd med kätting mellan 9 stenspollare.

Inskription: J.F. OSTERMANS FAMILJEGRÄV

Gravnummer: GS 52/54

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Miljöskapande större sten med stenram och grus, geografisk hemvist.

Karaktäristik: Rak sten av granit med rundad topp. Slipad, upphöjd dekor och text mot hamrad, försänkt omfattning och textplatta. Symboler i form av ett kors och kvistar.

Inskription: N.W. LARSSON GREN *1885 †1953 HUSTRUN MATILDA *1894 †1920 NILS LARSSON *1917 †2007 HUSTRUN ELSA *1921 †1995 FAMILJEGRÄV

Gravnummer: GS 55-57

Tillkomstår: 1958

Urvalskriterium: Miljöskapande, titel, geografisk hemvist och stenram med grus.

Karaktäristik: Rak sten av granit med böjd topp samt upphöjd text och dekor. Grusfylld stenram kring vårdan.

Inskription: KÖPMAN GUSTAV SVENSSON
*1871 †1958 HANS MAKAS ALMA *1879
†1962 VÅNG

Gravnummer: GS 59-60*

Tillkomstår: 1942

Urvalskriterium: Miljöskapande, grusad yta med stenram, geografisk hemvist och symbol i för av kors.

Karaktäristik: Stående gravsten av granit med huggen yta. Bruten topp med försänkt text och korssymbol. Gravplatsen har en grusad yta och omges av en huggen stenram.

Inskription: B. GUSTAF JOHANSSON
SPÅNGA FAMILJEGRÄV

Gravnummer: GS 76-77

Tillkomstår: 1905

Urvalskriterium: Miljöskapande, del av de äldsta familjegravarna, titel och sentens

Karaktäristik: Högrist sten med raka kanter och bruten topp. Försänkt och förgylld text.

Inskription: KYRKOHERDE N.G. NILSSON
*1851 †1909 HANS MAKAS TERESE PILTZ *1864
†1905 SÅ ÄLSKADE GUD VÄRLDEN ATT HAN
UTGAF SIN ENFÖDDA SON PÅ DET ATT HVAR
OCH EN, SOM PÅ HONOM TROR, ICKE MÅ
FÖRGÖRAS UTAN HAFVA EVIGT LIF JOH
3.16

Gravnummer: GS 85*

Tillkomstår: 1900-talets början, saknas i GB.

Urvalskriterium: Äldre tidstypisk modell av gravsten med dekor och enkel text.

Karaktäristik: Stående gravsten av diabas med polerad framsida med bruten topp och försänkt och förgylld text. Polerad dekor uppe och nere på slipade ytor.

Inskription: A: ANDERSSONS Familjegrav

Gravnummer: GS 86-87*

Tillkomstår: 1887

Urvalskriterium: Ålder, bland de äldsta gravstenarna på Östra Fågelviks kyrkogård.

Karaktäristik: Stående gravvård av diabas med raka kanter och rundad topp, polerad ram och text.

Inskription: HÄR HVILAR E.G. SVEN NILSSON FRÅN GÖSTAHULT *19/10 1821 †19/1 1898 Hustru LOVISA ANDERSSON *23/2 1826 †15/3 1887

Gravnummer: GS 92-94 Sten 1 och 2

Tillkomstår: 1921 respektive 1945

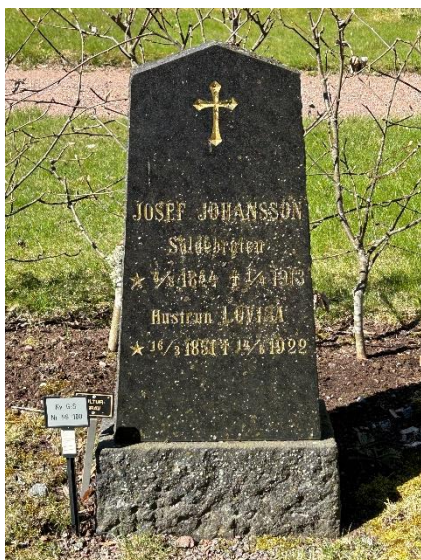
Urvalskriterier: Sten 1: Tidstypisk, Sten 2 Ovanligt material och utförande.

Karakteristik: Sten 1: Rest sten (numera liggande) i diabas med försänkt text. Vård 2: Mindre pulpetvård av metall med upphöjd text.

Inskription: Sten 1: ANDERS JOHANSSON Björknäs * 1836 †1898 Hustrun SOFIA *1839 †1921 FAMILJEGRAV K.J. ANDERSSON *1877 †1950 Hustrun OLIVIA *1876 †1937

Vård 2: SOFIA LAGERBECK FÖDD JOHANSSON 13/10 1865 22/8 1944

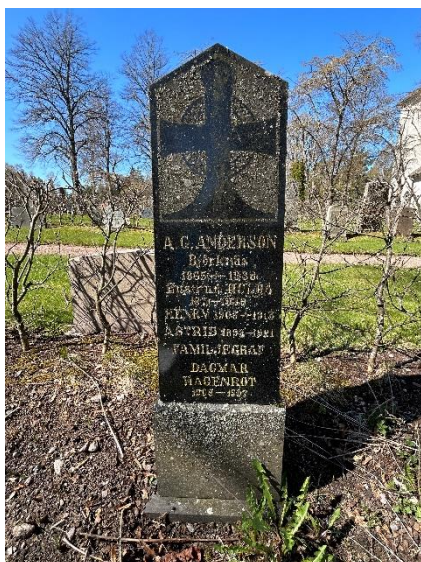
Gravnummer: GS 99-100*

Tillkomstår: 1913

Urvalskriterium: Äldre, tidstypisk gravvård från tiden då denna del av kyrkogården omgestaltades.

Karaktäristik: Stående gravsten av diabas med polerad framsida och bruten topp. Försänkt och förgylld text och kors. Sockel av grovhuggen diabas.

Inskription: JOSEF JOHANSSON Säldebråten *4/8 1844 †14/4 1913 Hustrun LOVISA *16/3 1851 †14/6 1922

Gravnummer: GS 103-104/108

Tillkomstår: 1938

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk sten, geografisk hemvist.

Karaktäristik: Högre sten av diabas med polerad yta på framsida och i den dominerande korsymbolen. Försänkt, förgylld text.

Inskription: A.G. ANDERSSON Björknäs 1865-1938 Hustrun HULDA 1871-1939 HENRY 1906-1913 ASTRID 1894-1921 FAMILJEFRAF DAGMAR HAGENROT 1908-1997

Gravnummer: GS 105-107*

Tillkomstår: 1900/1929

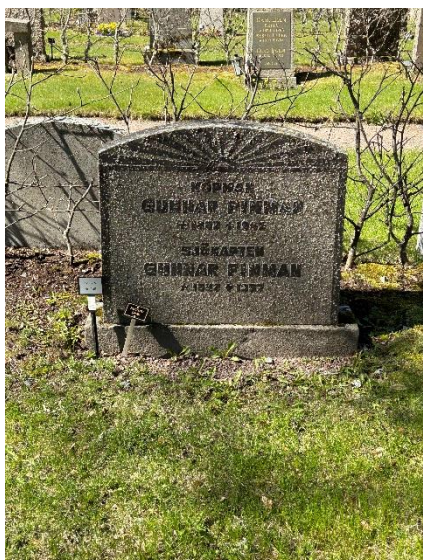
Urvalskriterium: Den äldsta stenens höga ålder. Titel, personhistoria och grusad yta inom stenram gäller för den yngre stenen.

Karaktäristik: Graven innehåller två stenar: Sten 1: äldre liggande sten av polerad diabas med rundad topp och försänkt text. Sten 2: låg bred sten av granit med rundad topp. Försänkt oval textbricka med polerad förhöjd text. Gravplatsen omges av en huggen stenram med grusad yta.

Inskription: Sten 1: JAN P. JANSSON *1837 †1916 Hustrun MARIA K. JANSSON MAXSTAD * 1837 †1901 DOTTERN HANNA WIKTORIA *1879 †1900

Sten 2: NÄMNDEMAN KW. JANSSON MAXSTAD *1873 †1929 PS. 481 V.8

Gravnummer: GS 109*

Tillkomstår: 1945

Urvalskriterium: Tidstypisk portföljsten med ovanliga yrkestitlar.

Karaktäristik: Stående sten av diabas med böjd topp. Förhöjd polerad text och symbol mot den huggna bottenytan.

Inskription: KÖPMAN GUNNAR FINMAN
*1887 †1945 SJÖKAPTEN GUNNAR FINMAN
*1892 †1957

Gravnummer: GS 113-114*

Tillkomstår: 1948

Urvalskriterium: Personhistoria (Svensk-amerikan som återvände hem), inskription och dekor.

Karaktäristik: Rektangulär sten av granit med försänkt text. Kvadratiska, mindre stenar på var sida om livstenen.

Inskription: DITT ORD ÄR MINA FÖTTERS
LYKTA OCH ETT LJUS PÅ MIN STIG J.F. Nelson
*1860 †1948 BÄCK

Gravnummer: GS 123*

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Miljöskapande, geografisk hemvist och ovanlig benämning/titel.

Karaktäristik: Stående sten av hamrad röd granit med polerad symbol och oval textspegel med försänkt text.

Inskription: Änkan ANNA STINA
ANDERSSON Boberg *1838 †1920

Gravnummer: GS 130/134

Tillkomstår: 1906

Urvalskriterium: Miljöskapande, stor sten av röd granit. Geografisk hemvist och titel.

Karaktäristik: Högre st en av röd granit med polerad framsida. Försänkt, förgylld text och symbol i form av stjärna.

Inskription: HEMMANSÄGAREN JOHAN MAGNUSSON MOSSERUD * 5/7 1836 †30/7 1906 HUSTUN ANNA MAGNUSSON *13/11 1842 †12/7 1922 FAMILJEGRAF

Gravnummer: GS 131-132

Tillkomstår: 1881

Urvalskriterium: Miljöskapande, en av de äldsta gravstenarna på kyrkogården. Kopplingen till kyrkan genom yrkestiteln.

Karaktäristik: Högre st en av granit med raka kanter och mjukt format krön. Försänkt, förgylld text och korsymbol.

Inskription: KOMMINISTERN B. G. ULLSTRAND *1808 †1881 MAKAN ELISE HARDIN *1821 †1885 JOHs 11. 25-26

Gravnummer: GS 137-138*

Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Äldre, tidstypisk gravvård från tiden på denna del av kyrkogården strax efter att denna del omgestaltades. Geografisk hemvist och ovanlig dekor i form av bland annat palmkvistar och en strålande sol.

Karaktäristik: Stående st en av diabas med raka kanter och topp med fri form. Polerad spegel och symboler. Försänkt text i den polerade ytan.

Inskription: GUSTAF OLSSON MAXSTAD Född 1841 död 1916 HUSTRUN ANNA SOFIA Född 1859 död 1926

Gravnummer: GN 149-150

Tillkomstår: 1904

Urvalskriterium: Hög ålder, tidstypisk och miljöskapande. Sentens samt ovanlig titel och stavning.

Karaktäristik: Högre gravvård av slipad diabas med raka kanter och bruten topp. Försänkt och förgylld text.

Inskription: PRÄDIKANTEN E. ERIKSSON Född 15/7 1831 Död 29/7 1904 HUSTRUN MARIA ERIKSSON Född 30/1 1831 Död 15/4 1904 DAN 12:3 ETT TACKSAMT MINNE AF BARNEN

Gravnummer: GS 164-165*

Tillkomstår: 1906

Urvalskriterium: Miljöskapande, hög ålder, titel och geografisk hemvist.

Karaktäristik: Högre sten av röd granit med raka kanter och bruten topp. Polerad försänkt, oval textspegel och korssymbol, försänkt text.

Inskription: f.d. Kommunalordförande L.J. JANSSON Sjöstad *1838 †1906 Hans Maka BRITTA KAJSA *1831 †1918

Gravnummer: GS 172-173*

Tillkomstår: 1917

Urvalskriterium: Ålder och utförande med grusad yta inom stenram. Psalmnummer.

Karaktäristik: Stående gravsten av granit i fri form med förhöjd text på försänkt yta. Stenram med grusad yta.

Inskription: HANS ERIKSSON *24-6 1900 †25-7 1917 SV-PS 345:6

Gravnummer GS 174-175

Tillkomstår: 1909

Urvalskriterier: Miljöskapande och hög ålder. Fin dekor i form av hugget bladverk.

Karakteristik: Högröst stående gravsten av granit med rak topp. Överst en huggen blomgirland, i mitten en polerad textplatta med försänkt text.

Inskription: Mycket svårtydd

Gravnummer: GS 369-370

Tillkomstår: 1922

Urvalskriterium: Miljöskapande, stenram med grusad yta och stenspollare med kätting.

Karaktäristik: Krysshamrad sten av granit med reliefhuggning och upphöjd text. Grusad grav inom stenram och fyra stenspollare med svart kätting.

Inskription: HÄR VILAR HEMMANSÄGAREN
J.K. KARLSSON LINDÅS *24/5 1867 †3/5 1922
HUSTRUN ANNA * 3/8 1863 †25/5 1953
SONEN KARL FREDRIK *1891 †1967

Gravnummer: GS 371-372

Tillkomstår: 1923

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, titel och geografisk hemvist. Grusad yta inom stenram med smidesräcke och en kedja.

Karaktäristik: Rak sten med böjd topp. Förhöjd slipad text, ornament och ram. Skador på smidesräcket eventuellt på grund av sättningar i marken.

Inskription: KYRKVÄRDEN N.G. NILSSON
BÄCK 15 MARS 1855 P.S 561 30 JAN. 1925
HANS MAKAR KAROLINA 1 jan 1861 22 okt.
1950 DOTTERN EMMA *1890 †1967

Gravnummer: GS 373-375*

Tillkomstår: 1928

Urvalskriterium: Person- och socialhistoriskt värde, titel och grusad yta inom stenram. (R.V.O.= Riddare av Vasaorden)

Karaktäristik: Stående sten av granit med raka kanter och rundad topp. Försänkt textplatta med förhöjd text. Stenram med grusad yta.

Inskription: STATIONSINSPEKTORN R.V.O J-F LEXELL *1856 †1928 Hans Maka Emma *1866 †1942 Dottern Maja *1897 †1930

Gravnummer: GS 400-401

Tillkomstår: 1930

Urvalskriterium: Miljöskapande och tidstypisk stenram med grusad yta. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Sten av granit med raka kanter och rundad topp. Grovt huggen framsida yta och polerad textplatta med försänkt text

Inskription: ROLAND NILSSON LINDÅS FAMILJEGRÄV

Gravnummer: GS 376*

Tillkomstår: 1923

Urvalskriterium: Kontrastskapande, liten liggande sten i familjegravskvarter, geografisk hemvist.

Karaktäristik: Liggande sten av diabas, polerad i ram, symbol och upphöjd text

Inskription: MARIA BENGTSSON JONSBOL *1841 †1929

Gravnummer: GS 435-436*

Tillkomstår: 1931

Urvalskriterium: Miljövärde, titel, dekoren.

Karaktäristik: Högre sten av diabas med raka kanter och bruten topp. Polerad dekor, korssymbol, lövverk och textplatta med försänkt text.

Inskription: Hemmansägaren J.T. NILSSON Kappstad *1874 †1931 Hustrun EMMA KRISTINA *1875 †1949

Gravnummer: GS 437-438*

Tillkomstår: 1932

Urvalskriterium: Tidstypisk portföljsten med asymmetrisk dekor. Ovanlig titel.

Karaktäristik: Rest sten av diabas med raka kanter. Hamrad framsida med polerad förhöjd text, dekor och ram.

Inskription: KAKELUGNSMAK. A.J. JANSSON Hustrun HILMA

Gravnummer: GS 439-440*

Tillkomstår: 1931

Urvalskriterium: Liten oansenlig pulpetsten, miljöskapande.

Karaktäristik: Liten, liggande sten av granit med polerad framsida och försänkt text.

Inskription: H.V KARL ANDERSSON *1855 †1931

Gravnummer: GS 462*

Tillkomstår: 1904

Urvalskriterium: Tidstypisk sten med hög ålder, rik dekor och personhistorik.

Karaktäristik: Rest sten av diabas med raka kanter och bruten topp. Polerad framsida med försänkt text och polerad dekor på försänkt botten.

Inskription: MARIA JANSSON *21/11 1868 †6/6 1904 Ett minne från SV.M: Församlingen i Portland Oregon U.S.A Uppb 14:13

Gravnummer: GS 467-468*

Tillkomstår: 1932

Urvalskriterium: Enklare, äldre modell med tidstypisk dekor.

Karaktäristik: Stående mindre sten av diabas med raka kanter och bruten topp. Blästrad, dekor.

Inskription: J.G. NILSSON RUD FAMILJEGRAV

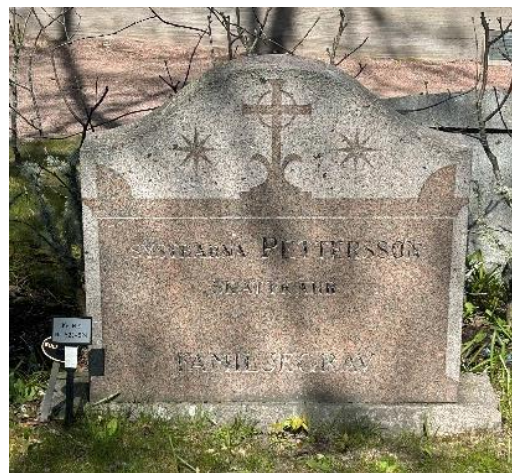
Gravnummer: GS 488

Tillkomstår: 1942

Urvalskriterium: Upplevelsevärde, ovanlig symbol. Text som stämmer till eftertanke.

Karaktäristik: Rak stående sten av diabas med slipad framsida och förgylld och försänkt text.

Inskription: Olga *14/3 1895 †5/6 1908 Vera *25/10 1918 †16/10 1942

Gravnummer: GS 523-524*

Tillkomstår: 1934

Urvalskriterium: Tidstypisk, syskongrav med geografisk hemvist.

Karaktäristik: Sten av röd granit med raka kanter och rundad topp. Textplatta och dekor är polerad, texten är försänkt.

Inskription: SYSTRARNA PETERSSON
SKATTKÄRR FAMILJEGRAV

Gravnummer: GS 538-540*

Tillkomstår: 1935

Urvalskriterier: Enda gravvården av denna typ på Östra Fågelviks kyrkogård.

Karaktäristik: Liggande håll av granit med raka kanter. Ring av lagerblad i brons i respektive hörn.

Inskription: KARL GUSTAFSSON SPÅNGA
1904-1935

Gravnummer 560-561 STEN 2

Tillkomstår: 2005

Urvalskriterier: Personhistorik, känd underhållare i bygden.

Karaktäristik: Liggande rundad natursten med försänkt text och symbol i form av en notkonklav.

Inskription: Kompositören Ingvar Hellberg 1916-2005

Gravnummer: GS 572*

Tillkomstår: 1951

Urvalskriterium: Tidstypisk, yrkestitel och geografisk hemvist.

Karaktäristik: Modernistisk, rak sten av granit med försänkt text och symbol i form av en strålande stjärna.

Inskription: SKOMAKAREN AND. ANDERSSON *1860 †1951 HUSTRUN ANNA *1860 †1912 NYBACKA

Gravnummer: GS 562-563*

Tillkomstår: 1935

Urvalskriterium: Tidstypisk gravsten med fint stenarbete.

Karaktäristik: Rest sten av diabas med raka kanter och bruten topp med akroterier. Dekor i form av oljelampa och kolonner är polerad och etsad. Försänkt text.

Inskription: G.H. ÖHOLMS FAMILJEGRAV

Gravnummer: GS 575-576*

Tillkomstår: 1932

Urvalskriterium: Tidstypisk familjegrav med stenkulor på var sida om stenen. Har troligen haft stenram och grusfyllning.

Karaktäristik: Livsten av granit med raka kanter och bruten trekantsgavel. Upphöjd text, ram och stjärna. Bred sockel försedd med en stenkula på var sida om livstenen.

Inskription: FRANS NILSSON BJÖRKNÄS FAMILJEGRAV

Gravnummer: GS 597*

Tillkomstår: 1910

Urvalskriterium: Miljövärde, tidstypisk, geografisk hemvist

Karaktäristik: Råhuggen sten av röd granit med försänkt textspegel och försänkt text

Inskription: O. P. MELLQVIST BJÖRKA * 21/3 1835 †13/11 1910

Gravnummer: GS 619-620*

Tillkomstår: 1936

Urvalskriterium: Miljöskapande, yrkestitel som ger samhällshistoriskt värde.

Karaktäristik: Livsten av röd granit med raka kanter och bruten topp. Polerad textruta och förhöjd text mot försänkt botten. Bred sockel med lägre kvadratiska stenar, förhöjd dekor i form av oljelampor.

Inskription: BANVAKT GUSTAV PERSSON RÖRSVIK FAMILJEGRAV

Gravnummer: GN 15A-16A*

Tillkomstår: 1951

Urvalskriterium: Tidstypisk sten med fristående pelare på var sida om livstenen. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Sten med raka kanter och fristående pelare på var sida under bred, bruten topp. Upphöjd text och dekor.

Inskription: FRIDOLF PETERSSON *1880 †1969 HANS MAKAS KRISTINA *1868 †1951 DOTTERN ANNA-GRETA *1924 †1971 SKATTKÄRR

Gravnummer: GN 16B-17A

Tillkomstår: 1951

Urvalskriterium: Tidstypisk, miljöskapande, sentens, geografisk hemvist.

Karaktäristik: Bred sten av diabas med raka kanter och bruten topp. Rik dekor med blommor, text och oljelampa.

Inskription: Olsson Ökna Naemi 1901-1951 David 1885-1968 Blott en dag ett ögonblick i sänder. O, vad tröst evad som kommer på. Allt ju vilar i min Faders händer. Skulle jag som barn väl ängslas då.

Gravnummer: GN 24BC*

Tillkomstår: 1917

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Liten liggande sten med försänkt text.

Inskription: ENKAN ANNA KAJSA BOSTRÖM F. CARLSTEDT *8/12 19 †1917

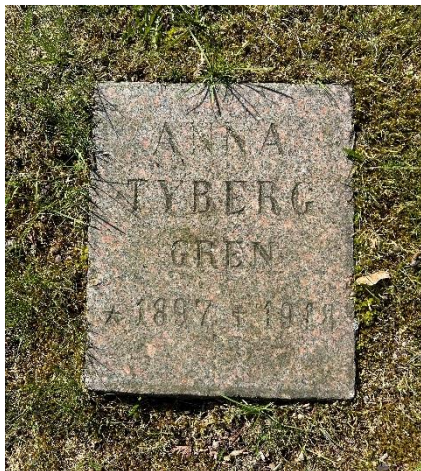
Gravnummer: GN 32B*

Tillkomstår: 1919

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Liten pulpetsten från allmänna linjen

Inskription: Svårtytt, men enl. gravboken: Maria Karlsson 1835-1919

Gravnummer: GN 27A*

Tillkomstår: 1918

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Liten rektangulär liggande sten i röd granit. Försänkt text.

Inskription: ANNA TYBERG GREN *1897 †1918

Gravnummer: GN 61A*

Tillkomstår: 1924

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Liten sten med raka kanter och bruten topp. Slipad framsida med försänkt text

Inskription: L.A JONSSON *1848 †1924 SPÅNGA

Gravnummer: GN 61B

Tillkomstår: 1924

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Låg sten i granit med raka kanter och böjd topp med textbricka och symbol, text på försänkt botten.

Inskription: HUSTRUN STINA MAJA ANDERSSON MOTORP 30/1 1857 †14/4 1924

Gravnummer: GN 76A*

Tillkomstår: 1926

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Liten liggande sten med försänkt text.

Inskription: ANNA MELIN RUD *1855 †1926

Gravnummer: GN 67A*

Tillkomstår: ev 1940-tal, saknas i gravboken.

Urvalskriterium: Miljöskapande, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Enkel text.

Karaktäristik: Låg sten i granit med raka kanter och bruten topp. Slipad textbricka och symbol, försänkt text

Inskription: MOR

Gravnummer: GN 87A*

Tillkomstår: 1926

Urvalskriterium: Miljöskapande, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Liten liggande kvadratisk sten av granit med upphöjd text.

Inskription: MARIA JAKOBSSON *1874 †1926

Gravnummer: GN 87B*

Tillkomstår: 1926

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Sentens.

Karaktäristik: Stående gravsten av granit med raka kanter och bruten topp.

Inskription: KARL TÖRNSTRAND *1909 †1926
SALIGA ÄRO DE RENHJÄRTADE TY DE
SKOLA SE GUD

Gravnummer: GN 88B*

Tillkomstår: 1926

Urvalskriterium: Miljöskapande, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Liten liggande sten av diabas med försänkt och förgylld text.

Inskription: A.P MELIN RUD *1859 †1926

Gravnummer: GN 90 A

Tillkomstår: 1927

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Titel och geografisk hemvist.

Karaktäristik: Mindre pulpetsten med försänkt text, kors och dekorram.

Inskription: ÄNKEFRU EVA DUFVA *1846
†1927 BJÖRKNÄS

Gravnummer: GN 93B*

Tillkomstår: 1930

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Pulpetsten i röd granit, försänkt text.

Inskription: MOR

Gravnummer: GN 183/185/187/189/191*

Tillkomstår: 1919

Urvalskriterium: Ovanlig gravvård för kyrkogården. Ålder och geografisk hemvist.

Karaktäristik: Mycket bred och låg gravvård i diabas med tre polerade textramar, text och kors i relief i mitten. Två sidostycken med ornament i relief. Del av kvarterets ursprungliga struktur.

Inskription: JOHAN NILSSON *1836 †1919
HANS MAKÅ MARIA *1833 †1923 GUSTAV
JOHANSSON *1871 †1943 HANS MAKÅ
MATILDA *1876 †1921 DOTTERN KARIN
MARGARETA *1917 †1918 GUSTAV
JOHANSSON HERRÄNGEN FAMILJEGRAV

Gravnummer: GN 201/203, 205/207*

Tillkomstår: 1918

Urvalskriterium: Miljövärde, hög ålder och tidstypisk. Del av kvarterets ursprungliga struktur.

Karaktäristik: Högre grovhuggen sten i granit med raka kanter och sned topp. Polerad textplatta med försänkt text.

Inskription: OLOF ZETTERSTRÖM *1856 †
1932 HUSTRUN A. SOFIA ZETTERSTRÖM * 8/6
1870 †21/11 1921 GEORG ZETTERSTRÖM
*1893 †1918 I.K (LINNEA) ZETTERSTRÖM *
29/10 1873 †4/9 1959

Gravnummer: GN 217-218*

Tillkomstår: 1919

Urvalskriterium: Miljövärde, hög ålder och tidstypisk. Del av den ursprungliga strukturen i kvarteret.

Karaktäristik: Högre sten av granit med raka kanter och

Inskription: HEMMANSÄGAREN A.
FORSBERG BÄCK *24/11 1870 †13/6 1919
FAMILJEGRAF

Gravnummer: GN 219/249*

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Miljövärde, hög ålder, tidstypisk och yrkestitel som ger ett samhällshistoriskt värde. Del av kvarterets ursprungliga struktur.

Karaktäristik: Högre sten och sockel av diabas med polerad textplatta och ornament i form av palmkvistar och ett kors. Försänkt text.

Inskription: BANVAKTEN SVANTE OLOFSSON
*1846 †1921 HUSTRUN CHARLOTTA *1845
†1920

Gravnummer: GN 222-223*

Tillkomst: 1919

Urvalskriterium: Miljövärde, hög ålder, tidstypisk. Del av den ursprungliga strukturen i kvarteret, geografisk hemvist.

Karaktäristik: Högre sten av diabas med raka kanter och bruten topp. Polerad yta med försänkt text.

Inskription: K.V Johanssons Kappstad
Familjegrav

Gravnummer: GN 224/226/228/230*

Tillkomstår: 1944

Urvalskriterium: Tidstypisk, miljöskapande och annorlunda text.

Karaktäristik: Fyrdelad rak sten av diabas med bruten topp. Slipad framsida och försänkt, förgylld text.

Inskription: VÅR MAMMA EMMA PERSSON
BJÖRKNÄS *20/1 1871 †24/3 1944 SONEN
FILIP *1904 †1968 DOTTERN RUT *1901 †1981

Gravnummer: GN 232/234

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Tidstypisk, miljöskapande och del av kvarterets ursprungliga utformning. Sentens och korssymbol.

Inskription: JAKOB JOHANSSON RÖRSVIK
*1843 †1920 HUSTRUN LOVISA *1843 †1927
KRISTUS VÅRT HOPP MARTIN JACOBSSON
*1891 †1977 HUSTRUN GERTRUD *1898
†1985

Gravnummer: GN 242/244*

Tillkomstår: 1934

Urvalskriterium: Miljövärde som del av äldre utformning av denna del av kyrkogården. syskongrav.

Karaktäristik: Sten i granit med raka kanter och bruten topp. Polerad textplatta med försänkt text.

Inskription: J.F. Andersson *1869 †1940
Anna *1872 †1950 Augusta *1878 †1949
G.W. Andersson *1881 †1934 Bredgården
Syskongrav

Gravnummer GN 254-255*

Tillkomstår: 1921

Urvalskriterium: Tidstypisk och miljöskapande del av kvarterets ursprungliga karaktär. En av få kvarvarande grusgravar.

Karakteristik: Relativt låg och bred stående gravvård i granit. Nersänkt textplatta med förhöjd, polerad text och korssymbol.

Inskription: JOHAN BOQVIST 1862-1948
HUSTRUN ANNA SOFIA BOQVIST 1862-1921

Gravnummer: GN 300/302*

Tillkomstår: 1925

Urvalskriterium: Miljövärde, del av den ursprungliga strukturen i kvarteret. Tidstypisk katalogsten från 1900-talets första årtionden, geografisk hemvist.

Karaktäristik: Rak sten av röd granit med rundad topp. Textytan är polerad med försänkt, förgylld text. Ornamentik på stenens övre del i form av ett kors och kvistar.

Inskription: C.F. JOHANSSON BUSTERUD *1850 †1925 Hans Måka ANNA KAJSA *1852 †1931

Gravnummer: GN 312-314

Tillkomstår: 1926

Urvalskriterium: Person-, socialhistoriskt- och miljöskapande värde samt ovanlig titel. (Gunnar var en omtyckt föreståndare på Köppra). Del av kvarteret ursprungliga karaktär.

Karaktäristik: Tidstypisk, högre sten av röd granit med raka kanter och bruten topp. Försänkt text. Står i raden av familjegravar.

Inskription: HANDELSFÖRESTÅNDAREN GUNNAR ERIKSSON *19/10 1893 † 15/12 1926 HANS MAKAN HANNA 11/5 *1898 †26/10 1947 ERLING 1915-1993

Gravnummer: GN 317/319*

Tillkomstår: 1924

Urvalskriterium: Miljövärde som del av den ursprungliga strukturen i kvarteret. Stenkulor på den breda stensockeln som tidigare haft stenram och grusad yta.

Karaktäristik: Sten med raka kanter och vågformad topp. Polerad textplatta och text på försänkt botten. Huvudsten kompletterad med bred sockel och stenkulor.

Inskription: K.J. BENGTSSON GÖSTAHULT FAMILJEGRAV

Gravnummer: GN 321/323*

Tillkomstår: 1924

Urvalskriterium: Miljövärde som del av den ursprungliga strukturen i kvarteret. Den breda sockeln med stenvaser som tidigare haft stenram och grusa yta.

Karaktäristik: Rektangulär sten av röd granit med raka kanter och bågformad topp. Polerad dekor, textplatta och text på försänkt botten.

Inskription: G. KRISTOFFERSSON SKATTKÄRR
FAMILJEGRÄV

Gravnummer: GN 999*

Tillkomstår: 1798

Urvalskriterium: Den äldsta stenen på kyrkogården. Det ovanliga materialet, texten och personhistoriken.

Karaktäristik: Högrist kalksten med raka kanter och bruten topp. Slät framsida med försänkt text och tre stycken upphöjda stjärnor. Kring stenen har det tidigare stått fyra stora lövträd, tre lindar och en poppel.

Inskription: Fredric Magnus Stuart. Major och Riddare af: Kongl. Svärds orden. Född på Agnhammar den 21 december 1722 död på alsters Säteri den 12 oktober 1798 omgifven och begråten av Enka 2ne Söner och 2ne Döttrar. Han waqr Redlig med Borgare Trogen maka öm och älskad Far. egde samtidas högactning och Förtroende. af sin lefnad uppoffrad Han 45 år i Kongl Maists och Rikets Krigtienst

Gravnummer: GNA 24

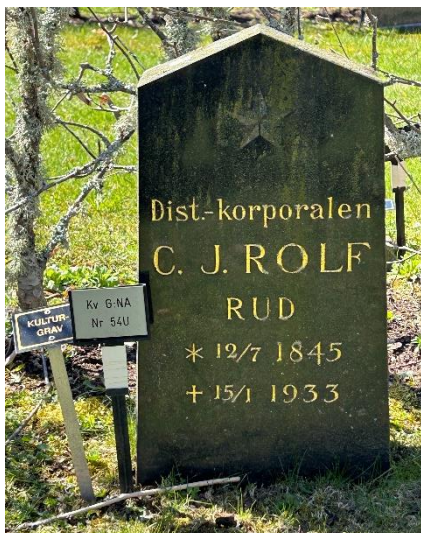
Tillkomstår: 1929

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde.

Karaktäristik: Liggande sten av diabas med försänkt, förgylld text.

Inskription: ANNA BOSTRÖM ÖKNA *1919
†1929

Gravnummer: GNA54U*

Tillkomstår: 1933

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Ovanlig titel.

Karaktäristik: Rak gravsten i diabas med brutet krön. Polerad framsida med försänkt och förgylld text. (Titeln = Distinktionskorpral)

Inskription: Dist.-korporalen C.J. ROLF RUD *12/7 1845 †15/1 1933

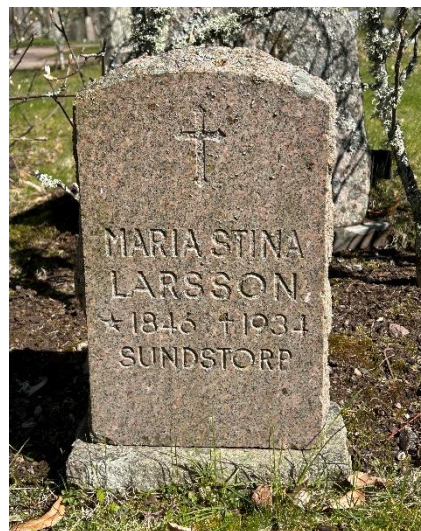
Gravnummer: GNA 59

Tillkomstår: 1933

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Enkel inskription.

Karaktäristik: Liten pulpetsten av röd granit med enkel inskription.

Inskription: MOR *1842 †1933

Gravnummer: GNA 70*

Tillkomstår: 1934

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, mindre sten som är del av den äldre strukturen i kvarteret. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Stående sten i röd granit med raka kanter och rund topp. Slipad framsida med försänkt text.

Inskription: MARIA STINA LARSSON *1846 †1934 SUNDSTORP

Gravnummer: GNA 88*

Tillkomstår: 1936

Urvalskriterium: Miljöskapande värde, del i tidigare allmänning, upplevelse- och socialhistoriskt värde. Enkel inskription.

Karaktäristik: liten pulpetsten i granit med försänkt text.

Inskription: H.V. Matilda Karlsson *1851 †1936

Gravnummer: 1A 652-653

Tillkomstår: 1936

Urvalskriterium: Äldsta bevarade stenen i 1:a terrassen.

Karaktäristik: Rak sten av röd granit med slipad yta och försänkt text.

Inskription: C. A. BERGLUND FAMILJEGRAV

Gravnummer: 1A 654-655 sten 1

Tillkomstår: 1936

Urvalskriterium: Tidstypisk gravvård, en av de äldsta bevarade stenarna i 1:a terrassen.

Karaktäristik: Rak sten av diabas med slipad dekor och textruta med försänkt förgylld text.

Inskription: ERLAND JOHANSSONS GREN FAMILJEGRAV

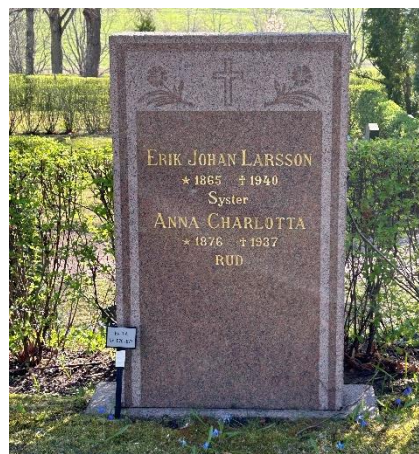
Gravnummer: 1a 669-670

Tillkomstår: 1937

Urvalskriterium: Miljöskapande som större familjegrav med bred sockel och stenkulor. Har troligen varit grusad.

Karaktäristik: Sten av röd granit i fyra delar på bred sockel med stenkulor. Slipad dekor i form av blombäddad urna och försänkt yta med slipad text.

Inskription: GUSTAF NILSSON RUD FAMILJEGRAV

Gravnummer: 1a 676-677*

Tillkomstår: 1937

Urvalskriterium: Socialhistoriskt värde som syskongrav med geografisk hemvist. Tidstypisk.

Karaktäristik: Högre sten av röd granit med slipad dekor och textruta med försänkt, förgylld text.

Inskription: ERIK JOHAN LARSSON * 1865 † 1940 Syster ANNA CHARLOTTA * 1876 † 1937 RUD

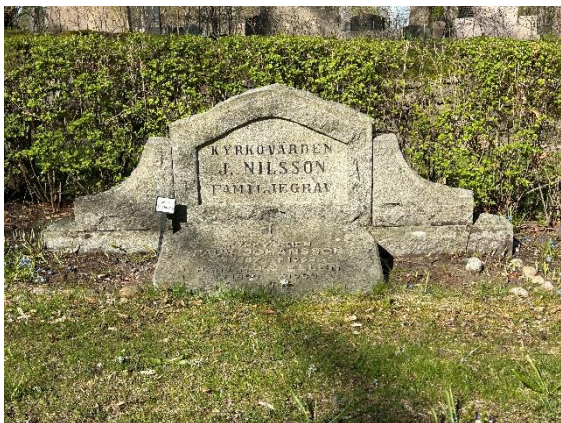
Gravnummer: 1a 690-691*

Tillkomstår: 1938

Urvalskriterium: Tidstypiskt utförande.
Yrkesbeteckning med koppling till kyrkan,
personhistoria

Karaktäristik: Rak sten av diabas med
slipad dekor och text mot en grövre
bakgrund.

Inskription: KYRKVÄKTARE GUSTAF THORÉN
*1879 †1952 HUSTRUN ANNA *1878 †1938

Gravnummer: 1a 728-729

Tillkomstår: 1940

Urvalskriterium: Yrkesbeteckning med
anknytning till kyrkan, miljöskapande.

Karaktäristik: Sten 1: Vålvd sten av granit i
tre delar på en bred stensockel. Råhuggen
yta med försänkt textplatta och försänkt
text. Sten 2: liggande sten av granit med
försänkt text.

Inskription: Sten1: KYRKVÄRDEN J.
NILSSON FAMILJEGRÄV.

Sten 2: KYRKVÄRDEN PAUL JOHANSSON *
1887 †1968 HANS MAKÅ ELLEN *1893 †1980

Gravnummer: 1a 745-747*

Tillkomstår: 1940

Urvalskriterium: Tidstypiskt, rent utförande.
Yrkestitel ger samhällshistoriskt värde.

Karaktäristik: Kvadratisk sten i polerad
diabas med försänkt och förgylld text.

Inskription: HÄRADSDOMARE PER NILSSON *
1881 †1940 HANS MAKÅ SIGNE *1882 †1942

Gravnummer: 2:a 776-777, sten 1

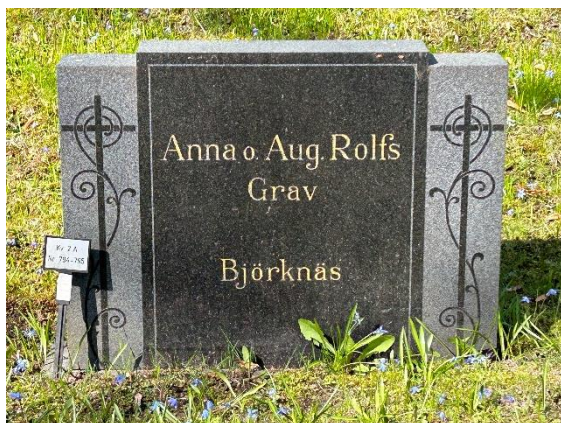
Tillkomstår: 1941

Urvalskriterium: Tidstypisk katalogsten med
geografisk hemvist.

Karaktäristik: Sten av diabas med raka
kanter och rak topp. Polerad dekor och
textplatta med nedsänkt och förgylld text.

Inskription: L.M. NILSSONS FLATVIK
FAMILJEGRÄV

Gravnummer: 2:a 794-795*

Tillkomstår: 1943

Urvalskriterium: Tidstypisk utformning med anspråkslös text och geografisk hemvist.

Karaktäristik: Rektangulär stående sten av diabas med polerad dekor och textplatta med försänkt och förgylld text,

Inskription: Anna o Aug. Rolfs Grav Björknäs

Gravnummer: 2:a 809-810

Tillkomstår: 1944

Urvalskriterium: Yrkestitel som ger ett samhällshistoriskt värde. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Enkelt utformad sten av granit med raka kanter och böjd topp. Tunn, försänkt och förgylld skrift.

Inskription: Lokföraren Martin Mårtensson Alster 1874-1944 Hustrun Maria 1889-1960

Gravnummer: 2:a 822-823*

Tillkomstår: 1944

Urvalskriterium: Annorlunda gravvård i enkelt och stilrent utförande. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Tredelad vård av ..... med högre rektangulär mittsten med en lägre sten på var sida. Försänkt och förgylld text samt symbol och linje.

Inskription: Huvudsten: HANNA O HELMER SJÖKVIST RÖRSVIK FAMILJEGRÄV Lilla stenen till vänster: SONEN JOHN *1912 †1996

Gravnummer: 2:a 829*

Tillkomstår: 1945

Urvalskriterium: Tidstypisk katalogsten med en tacksvärd text

Karaktäristik: Stående rak sten av granit med svängd topp och försänkt textplatta.

Inskription: UNO ANDERSSON *1922 †1945 KAMRATER RESTE VÅRDEN

Gravnummer: 2:a 844-845*

Tillkomstår: 1945

Urvalskriterium: Syskongrav. Tidstypisk enkel sten med geografisk hemvist.

Karaktäristik: Rest sten av diabas med raka kanter och välvd topp. Polerad framsida med försänkt text och dekor i form av kors och blommor.

Inskription: Systrarna Bengtsson Göstahult

Gravnummer: 3:e 875-876*

Tillkomstår: 1945

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, liten familjegravsten.

Karaktäristik: Mindre rest vård av röd granit med raka kanter och välvd topp. Polerad framsida med försänkt textplatta. Polerad text och dekor av kvistar.

Inskription: JOHAN HULTS FAMILJEGRAV

Gravnummer: 2:a 1089-1090*

Tillkomstår: saknas i Gravboken, men troligen 1940-tal.

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk i material och dekor.

Karaktäristik: Stående rak sten av diabas med polerad textplatt och dekor i form av kolonner, kors och två stjärnor.

Inskription: OSKAR HOLMKVIST OCH HANS HUSTRU FAMILJEGRAV

Gravnummer: 3:e 888-890*

Tillkomstår: 1935

Urvalskriterium: Tidstypisk. Troligen den äldsta bevarade stenen i terrass 1-4.

Karaktäristik: Rest sten med raka kanter och bruten topp. Hamrad framsida med både upphöjd och försänkt text.

Inskription: AUG. ZETTERQVIST *1860 †1935
HUSTRUN AMANDA *1869 †1950 ANNA
PETTERSSON *1871 †1947 *1890 SOFIA
NILSSON †1977

Gravnummer: 3:e 939-940, sten 1

Tillkomstår: 1950

Urvalskriterium: Tidstypiskt, asymmetriskt utförande, ovanlig titel.

Karaktäristik: Rektangulär rest sten av diabas med asymmetriskt placerad dekor i form av träd och strålande stjärna. Polerad framsida och försänkt text.

Inskription: SKOGSFÖRMAN Johan Thorstensson * 1889 † 1950 MAKAN ELIN SOFIA * 1893 † 1969

Gravnummer: 3:e 1079-1080*

Tillkomstår: 1955

Urvalskriterium: Tidstypisk katalogsten med dekor, geografisk hemvist. Barngrav.

Karaktäristik: Stående rak sten av polerad diabas med försänkt text och asymmetrisk dekor av en bedjande kvinna.

Inskription: OSKAR NORD FAMILJEGRAV KLOCKAREGÅRDEN INGA-BRITT

Gravnummer: 3:e 951-953

Tillkomstår: 1950

Urvalskriterium: Tidstypisk katalogsten med dekor och geografisk hemvist. Yrkestitel som ger ett samhällshistoriskt värde.

Karaktäristik: Stående kvadratisk sten med förhöjd text och symbol i form av kors med strålar.

Inskription: BANVAKTEN HELMER NILSSON * 1886 † 1971 HUSTRUN ELIN * 1897 † 1950 DOTTERN ALICE * 1923 † 1950 BUSTERUD

Gravnummer: 4:e 957-958

Tillkomstår: 1950

Urvalskriterium: Tidstypisk och den äldsta stenen i 4:e Terrassen. Geografisk hemvist.

Karaktäristik: Stående rektangulär sten med kraftigt ramverk och försänkt textplatta med upphöjd text.

Inskription: FREDRIK JANSSON * 1866 † 1950 HANS MAKA MARIA JANSSON * 1867 † 1950 INRE SOLLAREN

Gravnummer: 963-964

Tillkomstår: 1950

Urvalskriterium: Tidstypisk katalogsten med kopparfigur samt titel som ger ett samhällshistoriskt värde.

Karaktäristik: Stående, bred rak sten av röd granit med bruten topp, infälld bronsfigur. Hyvlad yta med försänkt, förgylld text.

Inskription: HEMMANSÄGAREN 1881 JOHAN H. JOHANSSON 1950 1892 MAKAN EMMA SOFIA 1958

Gravnummer: 4:e 1065-1066

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Miljöskapande gravvård av smide. Personhistorik (konstnär).

Karaktäristik: Smideskors, sk Livsträd, med fyra korsarmar och lösa löv. Metallplatta med text.

Inskription: KONSTNÄREN SVEN RAPP *4/7 1900 †16/5 1966

Gravnummer: BJ 86-87

Tillkomstår: 1976

Urvalskriterium: Tidstypisk sten med miljöskapande värde och sentens.

Karaktäristik: Rak sten av granit med försänkt text och enkel dekor

Inskription: KÖPMAN FORD HELLBERG 1912-1976 MAKAN STINA 1915-1993
NÅGONSTANS INOM OSS ÄR VI ALLTID
TILLSAMMANS NÅGONSTANS INOM OSS
KAN VÅR KÄRLEK ALDRIG FLY.

Gravnummer: BJ157*

Tillkomstår: 1978

Urvalskriterium: Kvinnlig yrkestitel och sentens.

Karaktäristik: Sående sten av granit med råhuggna raka sidor och rak topp. Försänkt text och symbol i form av en oljelampa med en brinnande låga.

Inskription: HÄR VILAR LÄRARINNAN ALICE EDIN GÄWERT 1919-1978 ETT ÄDELTT HJÄRTA FANN HÄR SIN RO

Gravnummer: BJ 164B

Tillkomstår: 1982

Urvalskriterium: Miljöskapande gravvård av smide.

Karaktäristik: Gravvård av smide, sk Livsträd i korsform med fyra korsarmar och lösa löv.

Inskription: EDGAR SJÖBERG *1914 †1982
Makan KARIN *1921 †2007

Gravnummer: BJ 173-174

Tillkomstår: 1973

Urvalskriterium: Unik gravvård med titlar vilket ger personhistoriskt värde.

Karaktäristik: Skulptur av smide föreställande ett timglas där sanden runnit ut. Två textplattor av koppar.

Inskription: REDAKTÖREN HELMER STUGE
*27/3 1888 †15/7 1973 JOURNALISTEN ELSA
STUGE * 8 okt. 1888 †8 dec. 1981

Värdefulla gravvårdar Östra Fågelviks kyrkogård

GS 8-14

GS 23-24

GS 40-42*

GS 117-118

GS 121

GS 174-175

GS 463-464 *

GN 241/243*

GN 290/292/294

GN 296/298*

GN 324/326 *

GN 325/327, 329/331

Kv 1 688-689*

Kv 3 875-876*

VÅRD OCH UNDERHÅLL

I skriften Vård av gravstenar som utgivits av Riksantikvarieämbetet kan man läsa om vilka olika rengöringsmetoder som kan användas till olika typer av sten och vid olika sorters beläggningar. Det kan dock konstateras att det mycket tidsödande arbetet med att göra ren en sten ofta har en ganska kortlivad effekt.

Gravvårdar av sten drabbas som regel främst av biologisk påväxt, d.v.s. lavar, alger och mossor. Om dessa är misspyrdande kan diskuteras men de gör ibland inskriptionerna oläsliga. Vissa lavar löser även upp ytskiktet på stenen så att de olika mineralkornen lossnar och eftersom den biologiska påväxten innehåller fukt bidrar den också ofta till frostsprängningar. Kortfattat kan sägas att påväxten minskas om stenen borstas ren från skräp och nedfallande löv. Det är också bra om man kan hålla efter vegetation runt stenen så att den inte hamnar i ständig skugga vilket gynnar påväxten. Rengöring görs med fördel under tidig vår eller sen höst, då speciellt lavar är mycket aktiva och därmed mjukare och lättare att avlägsna. Hårda stensorter kan rengöras med högtryckstvätt under förutsättning att de inte har förgyllningar och dylikt som kan ta skada av behandlingen. Det är också viktigt att försäkra sig om att inte stenen har några sprickor. Om den uppvisar sådana skador ska endast varmt vatten (max 60°C), ev. med några droppar diskmedel eller såpa, och mjuk borste användas. Man kan också mjuka upp lavarna innan rengöring genom att under några veckor låta stenen stå insvept i våta tygsäckar och plast.

Sedimentära bergarter som sandsten, kalksten och skiffer uppvisar ibland vittringsskador som är relaterade till svaga skikt i stenen. Kalkhaltiga stenar som kalksten, marmor, viss sandsten, täljsten och skiffer kan också vittra kemiskt genom att de reagerar på föroreningar i luften.

Porösa bergarter är också känsliga mot frost- och saltsprängningar. Ofta samverkar olika nedbrytningsfaktorer och resultatet visar sig som sprickor, avflagningar, stenbortfall mm.

När järn finns i stenens direkta närhet kan järnet oxidera och sedan reagera med stenen, vilket leder till rostbruna järnmissfärgningar. Om dessa visar sig svåra att få bort genom tvätt enligt samma metod som beskrivits ovan bör man rådgöra med stenkonservator. Detta gäller även kopparmissfärgningar. Viktigt är dock att skydda metallen från vidare oxidation. Rost ska stålborstas eller blästras bort och därefter målas med rostskyddsfärg och täckfärg. Om en rostande järndubb orsakar missfärgningar eller sprängning av stenen bör denna utbytas mot en rostfri syrafast sådan.

Sten är som regel mycket känslig för mekanisk påverkan. Vid ovarsam hantering kan lätt ett hörn eller en korsarm falla. Ett sätt att undvika mekaniska skador kan vara att köra med trimmer närmast stenarna för att undvika att man kör på dem med gräsklippare.

Stearinstänk och sot från marschaller är ett annat problem som kan vara svårt att avhjälpa om det hamnat på en porös och ojämn yta. Stearin skrapas bort med ett trä- eller plastverktyg, men kan eventuellt också lösas upp med kemiskt ren bensin. Sotränder kan tas bort med hjälp av en suddgummiliknande produkt som t.ex. gomma pane.

Om kyrkogården utsätts för klotter bör en klottersaneringsfirma snarast kontaktas. Klotter är lättare att ta bort ju "färsare" det är.

För den som är ovan vid hantering av sten kan det ibland vara svårt att göra rätt bedömningar varför berörd personal bör utbildas av fackman. Många åtgärder kan också vara av en sådan art att de endast ska utföras av utbildad stenkonservator. T.ex. kan en konservator ta bort lavar på ljusa kalkstenar och marmorsorter med släkt kalk, vars höga pH dödar laven och dess rötter. Biocider och gifter är begränsat verksamma, men viss effekt har

noterats hos Bor-preparat som t.ex. Boracol. Kommersiella preparat som innehåller Kaliumhydroxid, lut, är starkt frätande och bör inte användas eftersom de kan leda till skador på porösa stenar.

Gravvårdar och staket i gjutjärn kan rent allmänt anses vara hotade eftersom rostskador uppstår på grund av bristen på kunskap om hur de ska underhållas. Det händer också att staket monteras ner för att underlätta gräsklippning med maskin. För att undvika att detta kulturarv går förlorat är underhållet viktigt.

Staket, kors och dekorationer av järn kan rostskyddsbehandlas på två sätt. Antingen genom linoljebränning eller genom applicering av blymönja. I båda fallen rengörs järnet med borste som är mjukare än underlaget. Vid linoljebränning penslas järnet omsorgsfullt med kokt linoja som kryper in i porerna, innan bränningen tar vid. Behandlingen bör upprepas till dess att ett fullgott resultat uppnåts. Vid blymönjebehandlingen grundas järnet, efter att ha befriats från rostbeläggningar, med blymönja (får idag bara användas av yrkesmän) och slutstrykes därefter med oförtunnad linoljefärg. Fördelen med det sistnämnda alternativet är att arbetet kan utföras på plats.

Gravvårdar av trä kan även de ses som hotade eftersom risken att de förstörs av röta är påtaglig om de inte underhålls. Vid färgbortfall och behov av underhåll bör målade träkors skrapas. Därefter grundas korset med linoljefärg som späts med ca 40% balsamterpentin varefter det strykes med två lager linoljefärg. Lackade träkors skrapas och lackas med båtack av god kvalitet.

Bevaka namnskyltar och lösa metallbokstäver som riskerar att lossna. För att bevara denna äldre typ av gravmarkörer kan man, när träet inte håller ihop längre, låta tillverka en replik. Den nya gravvården ska då utföras exakt lika den befintliga vad gäller material (ofta kärnfuru), form, storlek och bemålning. Var uppmärksam på detaljer som fasningar i ändträet, vilket är av stor betydelse, både för utseende och för vattenavrinning.¹¹

ÖVRIGT: Det är av stor vikt att kyrkogårdspersonalen får fullgod utbildning i hur gravvårdar/gravanordningar ska underhållas.

Åtgärder på gravvårdar med högt kulturhistoriskt värde, som innebär ändringar eller tillägg på gravstenen, ska besiktigas av konservator innan åtgärden utförs. Tillstånd för åtgärd krävs från länsstyrelsen.

---

¹¹ Texten har framtagits av Maud Forsberg, Antikvarietjänst i samråd med Stefan Holmgren, Stenkonservering Väst. Textmaterialet har tidigare använts i Värmlands Museums Bevarandeprogram för Arvika Kyrkogård. Arvika kyrkogårdsförvaltning och Värmlands Museum har gett sin tillåtelse till användandet av texten.

ORD OCH SYMBOLER

ORD

Allmänning/allmänna kvarteret/allmänna linjen – avser vanligen avgiftsfria gravar utan gravrätt, med gravsättning i löpande följd. Det var det enda alternativ till köpta familjegravplatser tills systemet upphörde 1964.

Bautasten – Hög gravsten, ofta med grovt huggna sidor som var vanlig från förra sekelskiftet och in på 1920-talet.

Begravningsplats – Område som är anordnat för förvaring av avlidnas stoft eller aska. Begravningsplatser omfattar kyrkogårdar, andra gravområden, minneslundar m.m. Jämför med kyrkogård som är en begravningsplats invid en kyrka.

Benhus – Mindre byggnad som förr användes som förvaring av uppgrävda människoben.

Bogårdsmur – Mur eller inhägnad av trä som omger en kyrkogård.

Familjegrav – Uttrycket är inte rättsligt definierat men avser oftast en gravplats med utrymme för flera avlidna. Sådana gravplatser var avgiftsbelagda fram till 1964.

Gravplats – Är inritad på gravkartan och kan ha utrymme för en eller flera gravar. Rätten till gravplats regleras i begravningslagen och ingår i begravningsavgiften.

Gravrätt – Den rätt som uppstår när en gravplats upplåts för gravsättning av en avliden. Om ingen efterlevande kan eller vill bli gravrättsinnehavare är gravrätten förbehållen den avlidne i 25 år efter gravsättningen. Gravrättsinnehavaren får bestämma om vem som ska gravsättas på gravplatsen, utformningen av gravanordningen och om gravplatsens utsmyckning. Innehavaren har ansvar för att gravplatsen hålls i ordnat och värdigt skick.

Gravvård – Minnesmärke vid en gravplats, t ex en gravsten. Gravvården omfattar också stenramar, staket, kedjor och monument vid graven.

Grusgrav – Gravvård där markytan över graven täcks med grus.

Häckben – Häckar längs gravens sidor som skjuter ut från rygghäcken.

Kvarter – Avdelning av en begravningsplats inritad på gravkartan, som består av flera gravplatser.

Kyrkobalk/kyrkubalk – Äldre benämning på kyrkogårdsavgränsning, ofta i timmer. Ordet användes också ibland om murar.

Kyrkogård – Begravningsplats invid en kyrka. Jämför med begravningsplats.

Köpegrav/Köpt gravplats – Gravplats som innehavaren köpte nyttjanderätten till. Upplåts för viss tid eller för all framtid. Jämför med allmänning.

Likbod – Enklare utrymme där avlidna förvarades i äldre tid. Jämför med bårhus.

Porthus eller stiglucka – Fanns från medeltiden vid ingångar till kyrkogården för att hindra djur att passera fritt. Ibland utformad som en liten byggnad med tak och fyra väggar, annars enklare som en port med enkel överbyggnad. Ersattes ofta under 1800-talet av grindar.

Rygghäck – Häck mellan rader av gravvårdar. Blev vanligt under 1930- och 40-talen.

Sorgträd – Träd med hängande grenar planterad på en grav, symboliserar de anhörigas sorg.

Trädkrans – Träd planterade längs med kyrkogårdsmuren runt en kyrkogård. Vanligt från och med tidigt 1800-tal av arkitektoniska och hygieniska skäl.¹²

---

¹² Ordförklaringar är hämtade från Sörensen, Begrepp i begravningsverksamheten 2005 och boken Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift, 2009.

SYMBOLER

Alfa och omega – A och Ω eller α och ω. Första och sista bokstaven i det grekiska alfabetet, symboliserar begynnelsen och slutet. I kristen konst syftar de på Kristus. På gravvårdar visar de att den bortgångne såg gud som sin begynnelse och sitt yttersta mål.

Bruten pelare eller bruten stubbe – Symboliserar det avbrutna livet.

Duva – Symbol för Den helige Ande. Ofta har duvan då en korsgloria och omges av strålar. På gravvårdar symboliserar duvan den kristna själen som gått till den eviga vilan.

Ek/Ekblad – Styrka, motståndskraft. Eken är ofta symbol för odödlighet. Livets träd är en ek.

Eldslågan – Symboliserar ofta den dödes själs brinnande längtan efter saligheten.

Fackla – En dödssymbol från antiken. Nedåtvända facklor symboliserar livet som släcks ut.

Hjort – Symbol för Kristus eller för den till Kristus längtande själen.

Händer som fattar varandra – Betecknar trohet och äktenskaplig kärlek.

IHS – Jesusmonogram. Det består av de tre första grekiska bokstäverna i namnet Jesus. Kan också tolkas som Iesus Hominum Salvator – Jesus människornas frälsare, In Hoc Signo Vincas – I detta tecken skall du segra, In Hoc Salus – I detta finnes frälsning, Iesus Homo Sanctus – Jesus den heliga människan, Iesum Habemus Socium – Vi hava Jesus som följeslagare. På svenska kan förkortningen stå för Jesus Herrans Son eller Jesus Hela Saligheten.

Kors – Inom kristendomen en symbol med många betydelser. Över 400 korsformer lär finnas. Korset påminner om Jesu korsdöd, men är också ett Jesu Kristi segertecken. Vanligast på gravvårdar är det latinska korset. Kors med korsändar med klöverbladsform – trepass - symboliserar treenigheten.

Kors, ankare och hjärta - Tro, hopp och kärlek.

Krans – Evighetssymbol. I kristen symbolik står kransen ofta för seger över mörker eller synd.

Krona – Uppståndelse, seger över det onda. Symboliserar den högsta existensnivå som kan uppnås.

Lagerkrans – Symbol för odödlighet och det nya livet i Kristus.

Lilja – Förgänglighet, livets obeständighet med också oskuld och kyskhet. Om liljekvisten har tre blomkalkar symboliserar det treenigheten eller Marias jungfrulighet före, under och efter inkarnationen.

Murgröna – Odödlighet. Kan också symbolisera den sanna kärleken, trohet, evigt liv och den himmelska glädjen.

Oljelampa – Kristen symbol som ersatte antikens fackla. Symboliserar odödlighet och beredskap. En tynande oljelampa symboliserar livet som slocknar.

Palmkvist – Uppstigande, seger, pånyttfödelse, evighet. Tillsammans med ett kors symboliserar palmkvisten det nya testamentet.

Ros – Symboliserar genom sina kronblad Jesu fem sår på korset. Också symbol för Maria och jungfrulighet. Även använd som kärlekssymbol.

Stjärna – Vanligast på gravvårdar är de fem- och sexuddiga stjärnorna. Den femuddiga stjärnan är morgonstjärnan men skyddar också mot djävulen. En sexuddig stjärna eller en stjärna med åtta strålar är Betlehemsstjärnan. Den sexuddiga stjärnan symboliserar dels Maria, dels födelseundret i Betlehem, men kallas också för Davidsstjärnan och symboliserar judarna i hela världen. Den sexuddiga stjärnan kan också vara skapelsens stjärna, eftersom Gud skapade världen på sex dagar.

Sädesax – Uppståndelsesymbol eller yrkessymbol för lantbrukare.

Timglas – Livets förgänglighet, tidens flykt. Vanlig symbol på bl a gravvårdar sedan 1700-talet. Ibland omgiven av vingar.

Triangel – Den gudomliga treenigheten.

Träd – I kristen ikonografi är trädet en symbol för det av Gud skapade livet. Dess årstidsförändringar står för liv, död och återuppståndelse.

Urna – Dödssymbol. En urna med flammor åsyftar det nya livet efter döden. En draperad urna symboliserar död och begravning.

Vinranka – Vinträdet symboliserar Kristus och grenarna dem som hör samman med honom. Också symbol för himmelsk glädje.

Änglar – Tröstare, ledsagare, Guds budbärare. Änglar kan ha olika attribut med symbolik, exempelvis krans eller palmkvistar som båda är segertecken.¹³

---

¹³ Symbolförklaringar är hämtade från Biedermann, Symbollexikonet, 1989, Dahlby, De heliga tecknens hemlighet: om symboler och attribut, 1999 och boken Gravkonst, 1930.

KÄLLOR

Muntliga

Tord Näslund, kyrkogårdsmästare, kyrkogårdsförvaltningen, Karlstads pastorat,

Hans Persson, tidigare kyrkogårdsvaktmästare, kyrkogårdsförvaltningen, Karlstads pastorat

Litteratur

Andréasson, Anna; Gravvårdar i sten- ett mångskiftande kulturarv, Sveriges Lantbruksuniversitet

Begravningsplatser i Värmlands län D. 1 Säffle - Grums - Kil - Forshaga - Karlstad - Hammarö - Kristinehamns kommuner, Länsstyr. i Värmlands län, Karlstad, 1988

Begrepp i begravningsverksamheten 2023, Stad & Land nr 195, ISBN: 978-91-8046-842-8 (pdf)

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), Kyrkogårdens gröna kulturarv, MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992

Bergström, Carin, Kyrkplatsen som socknens centrum, TPB, Enskede, 2008

Biedermann, Hans, Symbollexikonet, Forum, Stockholm, 1991

Carlsson, Åke & Hultengren, Svante, Kyrkogården: en Noas ark, 1. uppl., Naturcentrum, Stenungsund, 2007

Dahlby, Frithiof, De heliga tecknens hemlighet: om symboler och attribut, 8., omarb. uppl., Verbum, Stockholm, 1999

En handbok om natursten: Sveriges stenindustriförb., Sveriges stenindustriförb., Johanneshov, 2005

Forsberg Maud/ Libeck Mattias, Bevarandeplan för Nyeds kyrkogård, Karlstad 2022

Forsberg Maud/ Libeck Mattias, Bevarandeplan för Älvsbacka kyrkogård, Karlstad 2022

Grönwall, Eva, Kyrkans begravningsplatser förr och nu. 2017

Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Centrala gravvårdskommittén, Stockholm, 2007

Jonsson, Magdalena (red.), Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift, Växjö stift, Växjö, 2009

Myrberg, Karin, Bevarandeplan för kyrkogårdar i Säffle pastorat, Säffle 2012

Nordström, Annalena, Kyrkan mitt i byn, Arvika kommun, kulturförvaltningen, Arvika, 1999

Oskarsson, Linnea, Att inventera perenner: en handledning, Centrum för biologisk mångfald, Alnarp, 2008

Schönbäck, Hedvig, De svenska städernas begravningsplatser 1770-1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet, Stockholmia, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2008, Stockholm, 2008

Sörensen, Ann-Britt (red.), Begrepp i begravningsverksamheten 2005, Movium, Alnarp, 2005

Wadsjö, Harald (red.), Gravkonst, Samfundet för hembygdsvård, Gleerup distr., Lund, 1930

Internet

Riksantikvarieämbetets "e-arkiv" och "Bebyggelseregistret":

www.raa.se/tag/e-arkiv/ och www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/

www.artdatabanken.se/

www.wermlandsbilder.se/

www.digitaltmuseum.se/

www.bilder.varmlandsmuseum.se/fotoweb/

www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/grontkulturarv/

Arkiv

Värmlands Museums arkiv

Värmlandsarkiv

